

EGE ÜNİVERSİTESİ

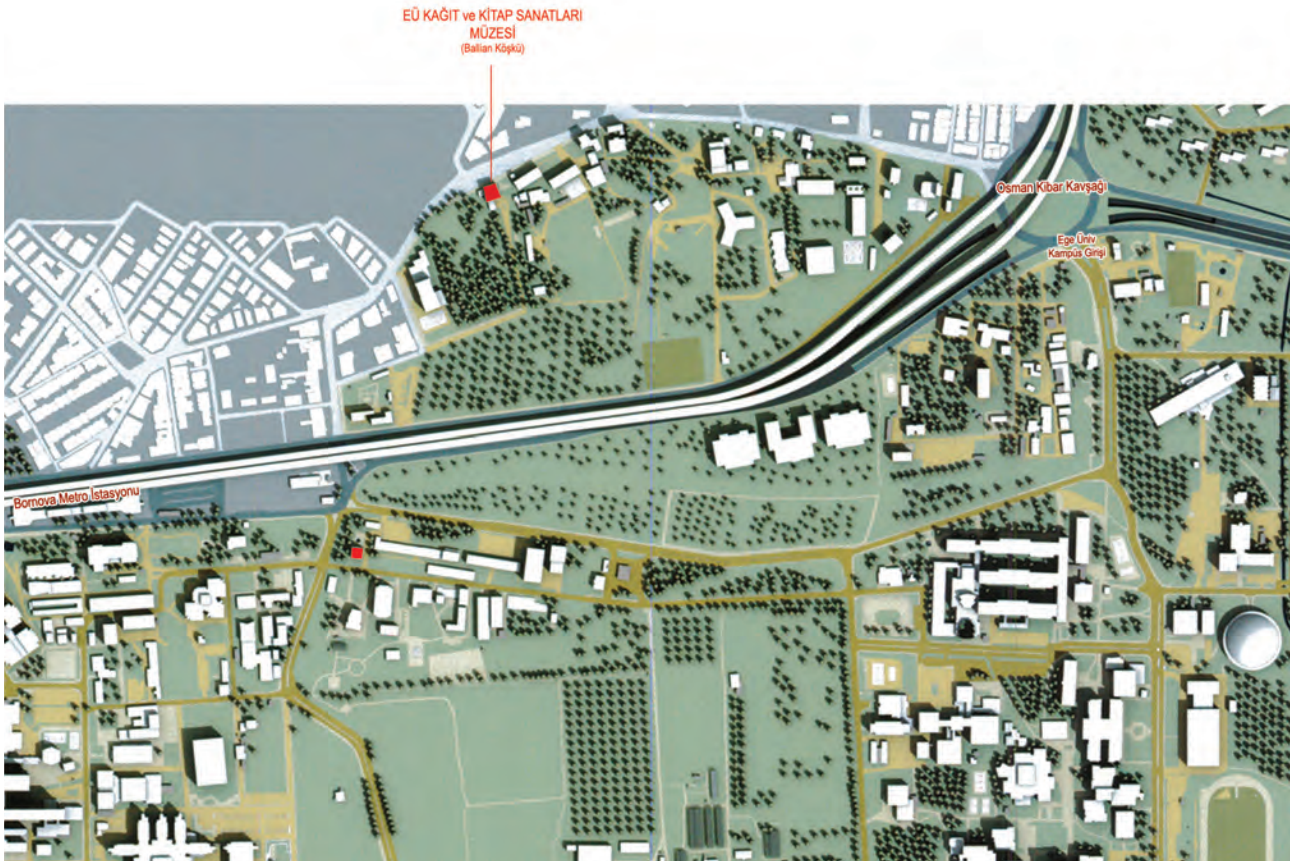
KAĞIT VE KİTAP SANATLARI MÜZESİ

Ege Üniversitesi Yayınları
2012

EGE ÜNİVERSİTESİ

KAĞIT ve KİTAP SANATLARI MÜZESİ

2012

Ege Üniversitesi Kağıt ve Kitap Sanatları Müzesi

Adres: Gençlik Caddesi No: 4, 35100 Bornova - İzmir
Telefon: (0232) 374 59 31 - (0232) 311 25 01
E-posta: kksm@mail.ege.edu.tr
Web: http://www.kksm.ege.edu.tr

Pazar ve Pazartesi günleri hariç, 09.00 - 17.00 saatleri arasında ziyarete açıktır.

EGE ÜNİVERSİTESİ

KAĞIT ve KİTAP SANATLARI MÜZESİ

Hazırlayanlar:

Uzm. Nedim SÖNMEZ
(E.Ü. Kağıt ve Kitap Sanatları Müzesi Koordinatörü)

Seda AĞIRBAŞ
(Sanat Tarihçisi)

Ege Üniversitesi Yayınları
2012

Heykel formunu küreler ve bir küpün boşluktaki kesişiminden almakta. Küreler, "Evrensel Gerçekliği" ve küp bu gerçeklikte kategorik olarak "İnsan Düşüncesi"ni vurgulamaktadır. Bu kesişimin ortaya çıkardığı kütle, kağıt ve kitabı sembolize eden metal yaprakların farklı noktalardan birleşimi ile heykeli oluşturmaktadır.

Tasarım sürecinde ilk ivme, insanın bilgi birikimini nesillere aktarması ve insanla paylaşması gerçeği idi... İki boyuta sahip kağıdın farklı diller ve sembollerle yansıttığı düşsel evrenin aktarımı, belki de insan kültürünün en önemli özelliği... Müze bu evrenin ögelerini sergileyen özel bir yapı.

Heykel müzenin yarattığı bütüne bu fikirlerle katıldı ve nesiller arasındaki kültürel akışı, üçüncü boyutta heykelin diliyle "LİRİK İLETİ" ismi ile vurgulamak istedi.

Bu önemli kültürel yapıyı kentimize kazandıran ve dolayısıyla İzmir'e yeni bir heykelin uygulanması için olanak yaratan Sayın Rektör Prof. Dr. Candeğer Yılmaz'a, Müze Koordinatörü Sayın Nedim Sönmez'e, heykelin tasarım ve uygulama sürecindeki desteklerinden ötürü Doç. Dr. Ragıp Kayar'a sonsuz kişisel teşekkürlerimle..."

Yrd. Doç. İlker Yardımcı

“LİRİK İLETİ”

Sanatçı: İlker YARDIMCI

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü’nü bitirdi. Aynı üniversitede Güzel Sanatlar Enstitüsü, Heykel Anasanat Dalı’nda “Modern Heykelde Metal Malzemelerin Yeri ve Anlatım Olanakları“ tez başlığı ile yükseklisans, “Pekin Olimpiyatları Kapsamında Bir Kamusal Alan Heykeli Uygulaması, Prizmanın Telaşı” tez başlığı ile sanatta yeterlik programlarını tamamladı. 2008 yılında Pekin Olimpiyat Oyunları Uluslararası Kent Heykelleri Yarışması’nda “Prizmanın Telaşı” isimli heykeli Pekin’e uygulanmak üzere seçilen 26 uluslararası projeden birisi oldu. Heykelleri özel kurumlar ve koleksiyonlarda yer almaktadır.

Unesco’ya bağlı UPSD (uluslar arası Plastik Sanatlar Derneği”, ISAMA “International Society Of arts, Mathematics And Architecture) ve Türkiye Heykeltıraşlar Derneği üyesidir.

Düzce Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, Heykel Anasanat Dalı’nda Yardımcı Doçent olarak görev yapmaktadır.

Dr. HİLMİ KUMCUOĞLU (1927-2009) adına ailesinin bağışlarıyla kazandırılmıştır.

Dr. Hilmi Kumcuoğlu: 1927’de Aydın’ın Sultanhisar ilçesinde doğmuştur. 1953’te İstanbul Tıp Fakültesi’ndenden mezun olmuş 1961 yılında İzmir Eşrefpaşa Hastanesi’nde dahiliye uzmanı olmuştur. Uzun yıllar İzmir SSK Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi’nde Başhekimlik (1981-92) yapmış, 1990’da “İzmir Tepecik Eğitim Hastanesi Dergisi”ni kurmuştur. 1992’de yaş haddinden emekli olduktan sonra 2009 yılında ölümüne kadar Merkez Bankası ve Gazeteciler Cemiyeti Kurum Doktorluğu görevlerini sürdürmüştür. Bilim ve kitap aşığı olarak yaşayan Hilmi Kumcuoğlu’nun oluşturduğu kişisel kitaplığı Sultanhisar Fen Lisesi’ne bağışlanmıştır. Müze bahçesinde yer alan heykel, Dr. Kumcuoğlu adına ailesi tarafından yapılan bağışla yaptırılmıştır.

Logo tasarımı:

MEHMET ASLAN

1945 yılında Eşme’de doğdu. Orta öğrenimini Savaştepe İlköğretmen Okulu’nda tamamlayıp Urfa ve Siirt’te üç yıl ilkokul öğretmenliği yaptı.1967 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Resim Bölümü’ne girdi ve Mürşide İçmeli ’den grafik ve özgün baskı dersleri aldı.

1970 yılında bu okulu bitirince Uşak İlköğretmen Okulu’na atanıp dört yıl burada resim öğretmenliği yaptı, 1974 yılında Milli Eğitim Bakanlığı’nın açtığı sınavı kazanarak Samsun Eğitim Enstitüsü Resim-İş bölümüne grafik öğretmeni olarak atandı. Burada beş yıl görevde bulundu. Bu sürede karikatür çizip, animasyon denemeleri, özgün baskılar yaptı.

1979 yılında kendi isteğiyle İzmir’e atandı. Değişik eğitim kurumlarında resim–grafik dersleri verdi. 1993 yılında emekli oldu. Çalışmalarını kendi atölyesinde sürdürmektedir.

1985 yılından sonra çalışmalarını resim ve özgün baskı üzerine yoğunlaştırarak karikatür yanında satirik heykel çalışmaları da yapıp “şeyler” adıyla sergi açtı.

Şimdiye dek otuz yedi kişisel sergi açtı. Bir çok karma sergiye katıldı. Sanatçı, Karikatürcüler Derneği, Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği, Ankara Exlibris Derneği üyesidir.

İnsanoğlu çok şey yarattı,
ama en şaşırtıcısı kitap...

Diğerleri bedeninin uzantıları

Mikroskop ve teleskop gözünün,
telefon sesinin,
saban ve kılıç kolunun uzantısı...

Ancak kitap bambaşka!
O belleğinin ve hayal gücünün uzantısı...

Jorge Luis Borges
(1899-1986)

İÇİNDEKİLER

Sunu - Prof. Dr. Candeğer Yılmaz, Rektör 9
Sunu - Uzm. Nedim Sönmez, EÜ. Kağıt ve Kitap Sanatları Müzesi Koordinatörü 11
Kağıt Tarihi 14
Dünya Renkli Kağıtları 22
Günümüz Renkli Kağıt Ustaları 32
Modern Kağıt Sanatı 38
Matbaa 50
Baskı Teknikleri 56
Tipografi 64
Kitap Biçimleri 68
Minyatür Kitaplar 76
Kitap Sanatları 82
Exlibris 96
Sanatçı Kitapları 100
Kitaplardaki Ustalar 108
Müzeye Eser Bağışında Bulunan Kişi ve Kurumlar 112
Kuruluş Çalışmalarından Fotoğraflar 114
Kitabın Künyesi 116

Nick Merdenyan,
"Meeting Point", obje.

Üniversite, bilginin üretimi ve bilgi ve deneyimin toplum yaşamına kazandırılması süreçlerini kapsayan bilimsel-sosyal-kültürel faaliyetlerin hem fiziksel hem de düşünsel çatısı niteliğindedir.

Ege Üniversitesi, kurulduğu 1955 yılından bu yana, bilgi ve birikimini değişik başlıklar altında toplumla paylaşmaktadır. Bu paylaşımda, üniversitenin bilimsel faaliyetlerinin ve eğitimin tamamlayıcısı olarak müze, koleksiyon ve kalıcı sergiler kurmayı benimsemiş, bu konuya özel önem vermiştir. Ancak, müzelerin sadece değerli eserlerin sunulduğu özel mekanlar olması dışında işlevleri olduğuna inanıyoruz. Bu yüzden, müzelerimizde yenileşme ve değişime özen göstererek ilgiyi artırmayı ve eğitsel boyutu öne çıkarmayı ilke edindik.

Bu nedenle Üniversitemizin yüklendiği toplumsal sorumlulukların önemli bir parçası olan "müze, koleksiyon ve kalıcı sergiler" eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetleri çerçevesinde topluma sunulmakta ve bilgilenme olanağı haline dönüştürülmektedir.

Eski bir Levanten yapısı olan Ballian Köşkü bu amaçla, yaklaşık bir yıldır büyük emeklerle devam eden çalışmalar sonucunda hazırlanmıştır. Yenilenmiş biçimiyle Ballian Köşkü, müze, koleksiyon ve daimi sergi yelpazemize çok değerli bir müze daha kazandırmamıza aracılık etmektedir.

Birçok alanda ilkleri gerçekleştirmiş olan üniversitemiz, Türkiye'de bir ilk, dünyada benzerleri az olan önemli bir müzeyi ülkemize kazandırmış bulunmaktadır.

Milattan önce 3500'lerde papirüsün kullanımıyla başladığı kabul edilen kağıt tarihi; giderek, kağıtların ciltlenerek bir arada tutulması ile ortaya çıkan kitabın tarihi, insanlığın bugün ulaştığı uygarlık aşamasının büyülü, ışıklı yolu gibidir.

Kağıt ve Kitap Sanatları Müzemizle, uygarlık tarihinin bu büyülü yolunda yapılacak bir yolculuğun ana hatlarını sunmak, bu yolculuğa rehber olmak gayemizi gerçekleştirmekteyiz.

Bu müze büyük bir işbirliği örneğidir. Katkıda bulunmuş olan kişi, kurum, kuruluş ve sanatçılara içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Müzenin kuruluşunu baştan sona planlayan ve gerçekleştiren Nedim Sönmez ve yardımcılarına ayrıcalıklı teşekkür etmek istiyorum. Çünkü müze kurmak ve yaşayan bir müze olarak sürdürebilmek çok önemli bir iş ve sorumluluktur. Bu sorumluluğu yerine getirmede katkıları çok büyük oldu. Yararlı olması en büyük dileğimdir.

Prof. Dr. Candeğer YILMAZ
Ege Üniversitesi Rektörü

Ağaç baskı kağıdı, 18. yüzyıl başları

Basit yapısı ve sade görünümüne karşın eğitimden sanata yaşamın her alanında sayısız şekillerde karşımıza çıkan kağıt ve kağıdın bilgi iletme işlevinde taşıyıcılığını üstlenen kitap insanoğlunun en önemli buluşlarındandır.

E.Ü. Kağıt ve Kitap Sanatları Müzesi dünya kültür tarihinin son 2000 yılının vazgeçilmez demirbaşları kağıt ve kitabın uzun soluklu yolculuğunu farklı kültürlerden örneklerle ziyaretçilere sunan, bilgi ve görselleriyle her eğitim düzeyindeki öğrencilere seslenen bir müzedir. Türkiye'de ilk olmasının yanı sıra konunun bu boyut ve zenginlikte ele alındığı bir üniversite müzesi olarak da uluslararası alanda benzersiz konuma sahiptir.

Üniversitemizin eski Levanten köşklerinden 19. yüzyılın Ballian Konutu'nda kurduğumuz müze, alt katında kağıdı, üst katında kitabı konu ederken eski ve modernin bir araya getirildiği bu proje için ideal ortamı yarattı.

Müzemiz objelerinin tamamına yakını kişi, kurum ve sanatçıların bağışlarından oluşmaktadır. Listesi kataloğun sonunda verilen değerli bağışçılarımızdan özellikle birkaçını burada belirtmek isterim. E.Ü. Güçlendirme Vakfı ve Alkim Kağıt Sanayi ve Ticaret A.Ş 'nin yanı sıra tüm süreç içinde heyecanla müzemiz için desteklerde bulunan ve değerli sanatçımız Sayın İlker Yardımcı'nın eserini bize kazandıran Sayın Dr. Ragıp Kayar'a, eserin bağışçısı merhum Dr. Hilmi Kumcuoğlu'nun ailesine, bağışçı bağlantıları kurmamızda yardımcı olan Sayın Prof. Dr. Mustafa Demircioğlu'na, müzemizi Almanya'da çabalarıyla destekleyen Sayın Marion Knödler'e ve dünyanın dört tarafından müzemizi eserleriyle güçlendiren sanatçı dostlarıma candan teşekkür ederim.

Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Candeğer Yılmaz'ın, ülke ve dünya kültürüne yapacağı katkının bilinciyle müzemizi kurma arzusu, projeyi gerçekleştirebilmem için bana ve ekibime tümüyle güvenip tüm süreç boyunca arkamızda olması bizim için çok değerliydi. Binanın yenilenme sürecinde Üniversitemiz Genel Sekreteri Sayın Prof. Dr. Bülent Özkan bize bilgi ve tecrübeleriyle önemli destek verdi. Müzemiz için çevirileri gerçekleştiren değerli dostum Sayın Mengü Noyan Çengel, heykelimizi karşılıksız gerçekleştiren Sayın İlker Yardımcı, logomuzu hazırlayan sanatçı dostum Sayın Mehmet Aslan ve emeği geçen diğer tüm üniversite çalışanları burada anılmaya değerdir.

Bir yıla yakın bir süredir projenin her aşamasını eşsiz desteğiyle benimle paylaşan yardımcım sanat tarihçi Sayın Seda Ağırbaş'a burada teşekkürlerimi iletmek isterim. Süreç içinde edindiği bilgilerle konuya her yönüyle hakim değerli bir uzman yetiştirdiğim için mutluyum. Ayrıca grafik tasarım çalışmalarından dolayı Arş. Gör. Ender Özbay'ın, bitmek bilmeyen enerjisiyle yanımda olan Sayın Ömer Dereli'nin ve diğer çalışma arkadaşlarımın varlıkları benim için çok değerliydi. Son olarak sabrıyla beni destekleyen eşim İlkem Sönmez'e teşekkür ederim.

Müzemiz Avrupa'da galeri, yayınevi, fuar ve müzelerde geçen 30 yıllık bir hayatın ve buralardan edinilen tecrübenin ürünü. Ülkemin böyle bir eser kazanması yolundaki katkımdan dolayı onur duymaktayım.

Nedim Sönmez

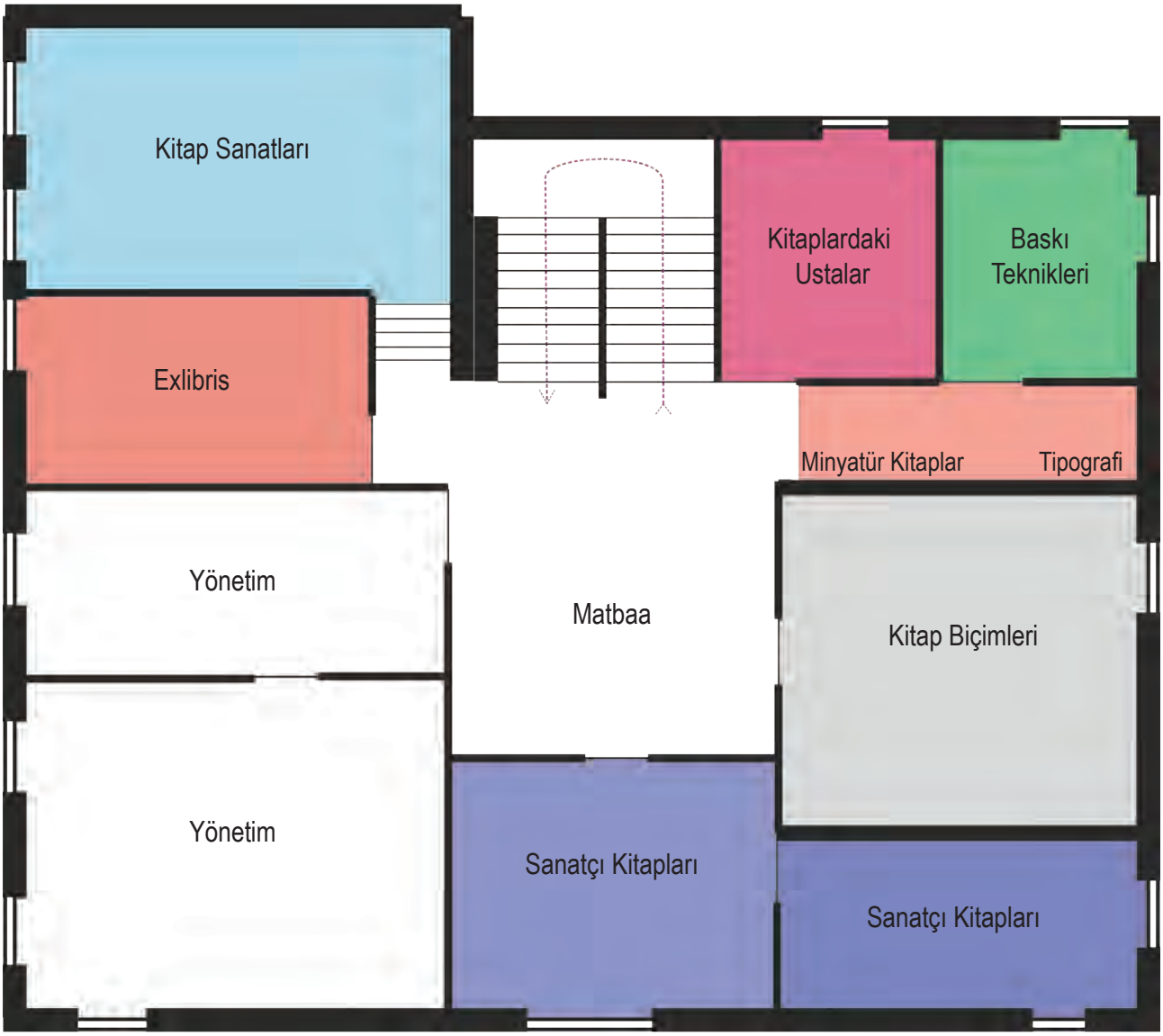
E.Ü. Kağıt ve Kitap Sanatları Müzesi Koordinatörü

Kağıt

Giriş Katı

Üst kat

Kitap Sanatları
Exlibris
Kitaplardaki Ustalar
Baskı Teknikleri
Minyatür Kitaplar
Tipografi
Yönetim
Yönetim
Matbaa
Kitap Biçimleri
Sanatçı Kitapları
Sanatçı Kitapları

ORGANİK YAZI MALZEMELERİ

Eski çağlardan beri taş, kil, ağaç kabuğu, yaprak, deri, metal, tahta ve mum gibi birçok malzeme yazı malzemesi olarak kullanıldı. Ancak dünya kültür tarihinin son 5000 yılına damgasını vuran en önemli organik yazı malzemeleri papirüs, parşömen ve kağıttır.

Papirüs, obje.

Papirüs: Antik dünyanın en önemli organik yazı malzemelerinin başında gelen papirüsün kullanımı MÖ 3500 yıllarına dayanır. Papirüs elde etmek için, Mısır'da Nil deltasında yetişen Papirüs (Cyperus papyrus) bitkisinin gövde içinde bulunan bitki özü ince ve uzun şeritler halinde kesilir. Birbirleri üzerine bindirilerek soldan sağa ve yukarıdan aşağıya iki sıra halinde dizilen şeritler ağaç tokmaklarla düzleşinceye kadar dövülür. Nişasta içeren bitki özsuyundan dolayı birbirine yapışan şeritlerden tabakalar, birbirine eklenen tabakalardan ise rulolar meydana getirilir.

Kaynak: Wilhelm SANDERMANN, "Die Kulturgeschichte des Papiers", 1988.

Kaynak: Forest & Kim Starr

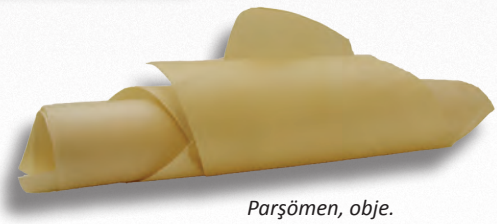
Parşömen: Papirüse alternatif olarak MS 4. yy'dan itibaren kullanılmış olan parşömenin yapımında küçük ve büyük baş hayvan derileri kullanılır. Ortaçağın en önemli yazı malzemesi parşömeni yapmak için deri, kıllardan temizlendikten sonra birkaç hafta boyunca kireçli bir çözeltiye yatırılır, bıçaklarla kazınarak fazla katmanlarından temizlenir, yağ çözücü maddelerle tekrar işlenir, zımparalanır ve kurutulur.

Papirüse göre çok daha karmaşık bir teknikle elde edildiğinden daha pahalıdır. Parşömen, dayanıklılığı, sertliği, çift taraflı yazılabilme özelliği, katlanıp kitap haline getirilebilmesi, açık rengi ve üzerine kolayca yazma imkanı veren düz yüzeyinden dolayı papirüsün yerini almıştır.

Parşömenin yerleşmesiyle kolayca taşınabilen, çift taraflı yazılıp istenilen sayfaların kolayca bulunabilmesine olanak veren bugünkü kitap biçimi Kodeks (Lat. Codex), rulo papirüsü kullanımdan kaldırdı.

18. yüzyılda bir parşömen atölyesi

Parşömen, obje.

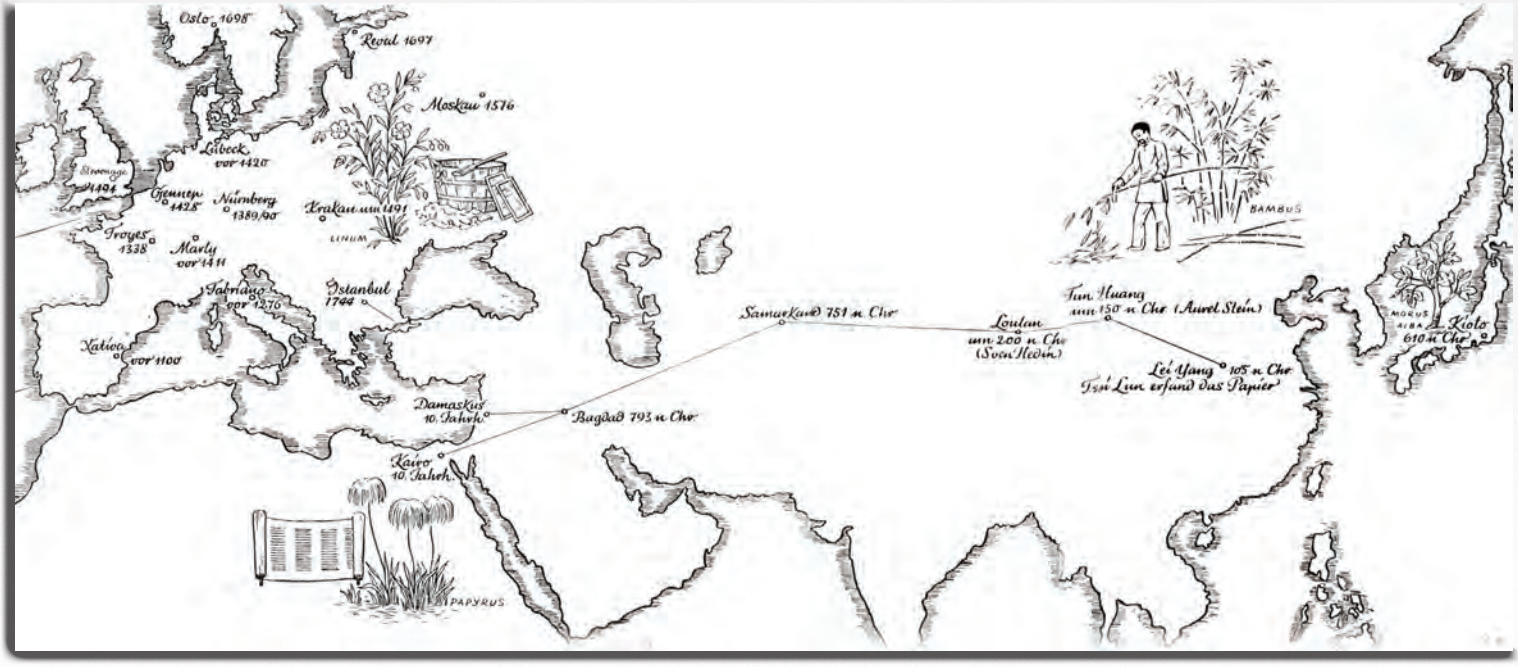
Kağıt Tarihi

Kağıt: Kağıdın tam olarak nerede ve kim tarafından bulunduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, MS 105 yılında Çin sarayında görevli Tsai Lun, kağıdı bulan kişi olarak kabul edilmektedir. Tsai Lun dut ağacı kabuğu, kenevir, paçavra ve eski balık ağlarını döverek hazırladığı sulu bir çözeltiyi bir eleğe dökmüş, suyun akıp gitmesiyle kalan lifli ince tabayı kurutarak kağıdı elde etmiştir. Bunlara 11. yüzyılda bambu, 14. yüzyılda pirinç sapı ham madde olarak eklenmiştir.

Kağıt yapımı 600 yılında Kore'ye, 610 yılında Japonya'ya geçmiş, 751 yılında ise Semerkand'daki ilk kağıt değirmeniyle Batıya doğru yol almaya başlamıştır. Bez parçaları, keten ve kenevir Arap dünyasında kağıt üretiminin ham maddesi oldu.

El yapımı kağıt obje.

Harita: Armin Renker, "Das Buch Von Papier", 1951

1

2

3

4

5

6

7

8

9

© Dr. Claus-Ullrich Simon / Berlin

NEPAL'DE GELENEKSEL KAĞIT ÜRETİMİ

Kağıt yapımı Çin'de başladıktan sonra teknik İpek Yolu veya diğer yollarla Asya'nın çölleri üzerinden Batı'ya doğru ilerlemeye başladı. Yaklaşık 300 yılında Turfan, Kaşgar ve Yerkent şehirlerinde kağıt yapılmaktaydı. 8. yüzyıldan itibaren Nepal'de başlayan kağıt yapımı 1000 yıl boyunca çoğu Tibet'teki 2500 manastıra kağıt satışı yapan küçük atölyelerle 20. yüzyılın ortalarına kadar varlığını sürdürebilmiş, ancak bu atölyelerin bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir.

1-9 numaralı resimler Berlin "Museum für Verkehr ve Technik" uzmanlarından Dr. Claus-Ullrich Simon'un 1980'lerde Nepal'e yaptığı araştırma gezisi sırasında çekilmiş olup geleneksel Nepal kağıt üretim tekniğini göstermektedir.

Resim 1- Nepal defnesi (Lat. Daphne Papyracea) dalları kesildikten sonra kabuğu soyulur.

Resim 2- Soyulmuş ve temizlenmiş ağaç kabukları.

Resim 3- Ağaç kabukları suda yumuşatıldıktan sonra içine doğal sodyum karbonat katılıp kaynamaya bırakılır.

Resim 4- Kaynatılıp suda bırakılan ağaç kabukları tokmaklarla saatlerce dövülür.

Resim 5- Dövülmüş hamur suya yatırılır, yayık benzeri ahşap bir kovada ezilerek bitkisel liflerden oluşmuş bir çözelti haline getirilir.

Resim 6- Hazırlanan çözelti yatırılan bir tel eleğin üzerine dökülür.

Resim 7- Üzerine tekrar temiz su dökülerek elek yüzeyindeki bitki liflerinin eşit bir şekilde yüzeye yayılması sağlanır.

Resim 8- Kağıt elekleri güneşte kurumaya bırakılır. Kağıt kururken yüzeydeki düzensizlikler elle giderilmeye çalışılır.

Resim 9- Bir günlük çalışmanın sonucu.

1689 yılından bir kağıt atölyesi

Avrupa'da ilk kağıt değirmeni 1144 yılında İspanya'da Xativa şehrinde kuruldu.

Kağıt üretiminin Avrupa'ya yayılışı:

1268 İtalya

1326 Fransa

1390 Almanya

1411 İsviçre

1469 Avusturya

1494 İngiltere

1573 İsveç

1576 Rusya

1586 Hollanda

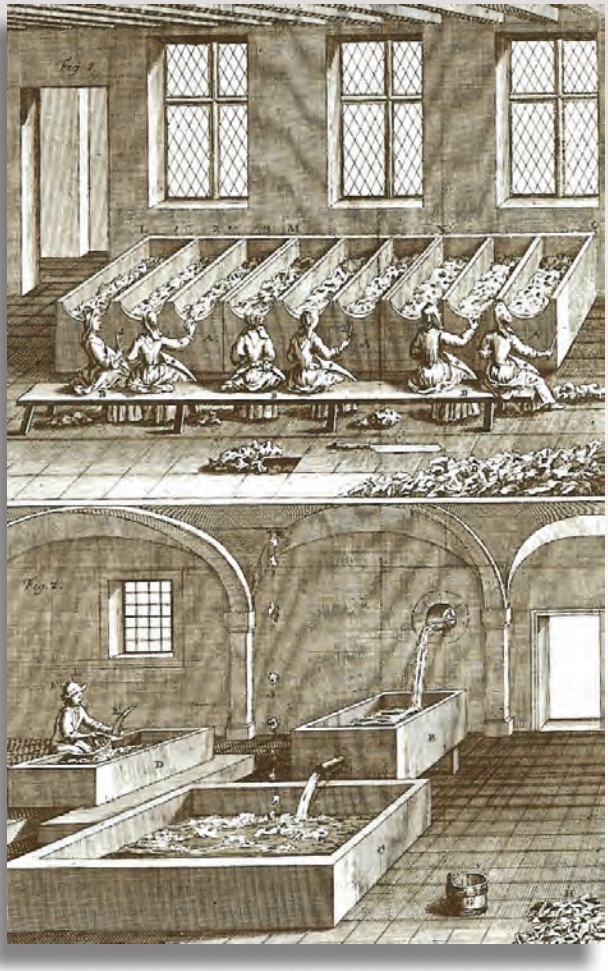
1744 Türkiye

Kağıt üretiminin Avrupa'ya geçişi bazı teknik yenilikleri beraberinde getirdi. Kağıdın ham malzemesi olan paçavra nehir kenarlarında kurulmuş kağıt değirmeninde, su gücüyle hareket eden tokmaklarla ezilmeye başlandı. Üretimde üzerine filigran işlenmiş ince telden kağıt eleği kullanıldı ve üretilen kağıtların yüzeyi hayvansal malzemelerle hazırlanmış bir çözeltiye daldırılarak tutkallandı.

Kağıt üretiminde 19. yüzyıla kadar genellikle eski giysi ve paçavralar kullanılmıştır. Kadın işçilerin çalıştığı atölyelerde paçavralar önce dokumasına göre ayrılıp düğmeleri kesildikten sonra kireçli sularda çürümeye yatırılır. Daha sonra 36 saat boyu lif haline dönüşünceye kadar tokmaklarla dövülür, dövülme anında ezilen paçavraya devamlı eklenen temiz su ile liflerin beyazlaşması sağlanır. Önceleri elle yapılan paçavra parçalama işi 18. yüzyılın başından itibaren mekanik olarak yapılmaya başlanmıştır.

Kağıt milimetrik boyuttaki bitkisel liflerin keçeleşmesi ile oluşur. Kağıt üretiminin en önemli aleti içinde tel süzgeci olan tahta çerçeveli elektir.

Kağıt ustası önündeki havuzda bulunan lifli çözeltiye eleğini daldırıp çıkardıktan sonra süzülmesi için kenara koyar, çırak eleği ters

Paçavra temizleyen kadınlar, 18. yüzyıl.

çevirerek elekteki ıslak kağıt hamurunu keçe üzerine yatırır, diğer bir çırak da elekten gelen ıslak kağıt tabakasının üzerine yeni bir keçe yerleştirir. Belli bir sayıya ulaşan keçe/kağıt katmanı mengenede ezildikten sonra kağıtlar keçelerden ayrılarak kurutmak için asılır.

Filigran:

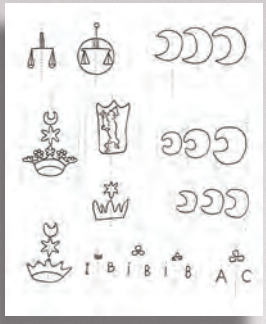
Kağıdın içinde bulunan, ışığa tutunca görülen şekiller olup bize kağıdın hangi kağıt değirmeninde ve kaç yılında yapıldığı bilgisini verir. İlk filigran 1282 yılında İtalya'da Bologna şehrinde kullanılmaya başlanmıştır. Filigranlı elekte üretilen kağıt ışığa karşı tutulduğunda, süzgeç üzerinde telin olduğu yer daha aydınlık görülür.

Avrupa'da Osmanlı Devleti için kağıt üreten değirmenler, Osmanlı için özel filigranlar geliştirip kağıtlarda kullanmışlardır. Bunların içinde alem, üç hilal veya taç ile birleştirilmiş hilal bulunmaktadır.

Baskıdan çıkan kağıtların asılarak kurutulması. (Kaynak: Denis Diderot, A Diderot Pictorial Encyclopedia of Trades of Industry, 1763

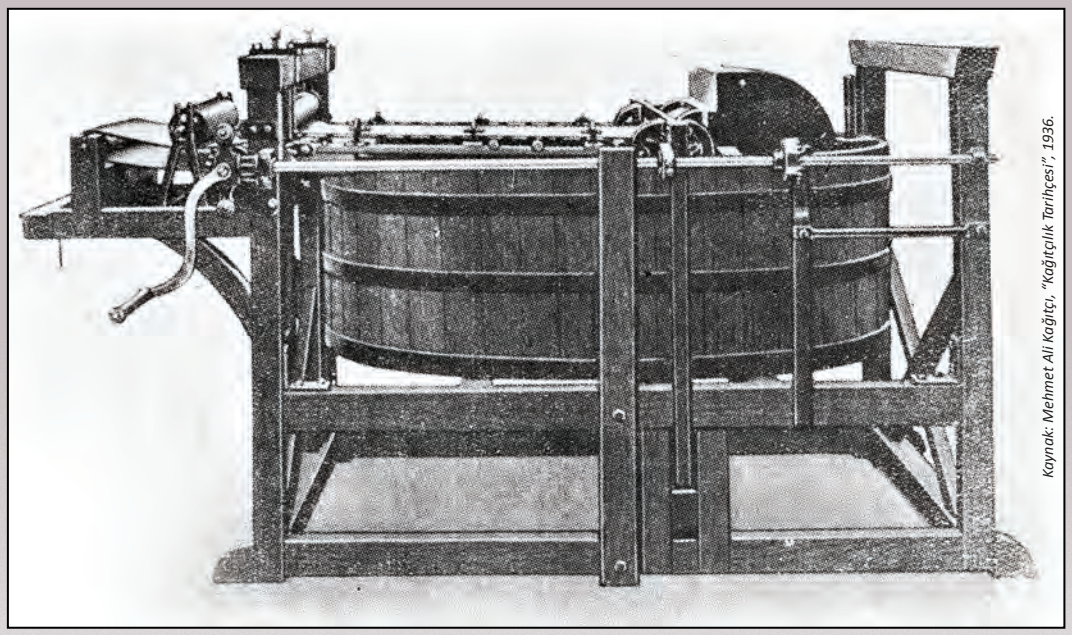
1661 yılından bir kağıt değirmeni

Matbaanın Gutenberg tarafından bulunmasıyla çok sayıda basılı eser için aşırı kağıt ihtiyacı doğdu. Parşömene göre çok daha ucuz ve hafif olan kağıdı üretmek için pek çok ülkede kağıt değirmenleri kuruldu. Örneğin Almanya'da 16. yüzyılın başında 60 olan kağıt değirmeni sayısı 17. yüzyılın başında 200'e, 19. yüzyılın başında 1000'e ulaştı.

Kağıt 19. yüzyılın başına kadar elekler yardımıyla tabakalar halinde elle üretildi. İlk kağıt makinesi patenti 1799 yılında Fransız Nicolas-Louis Robert tarafından alındıktan sonra kağıt fabrikaları kurulmaya başlandı.

Kağıt ve mukavva fabrikası sayısı 1900 yılında 5200 civarındaydı. Üretim aynı yıl 5 milyon ton, 1937'de 30 milyon ton, 1958'de 64 milyon tondu. Günümüzde ise yıllık yaklaşık 500 milyon tona ulaşmıştır.

Günümüzde kağıt üretiminin başlıca ham maddesi odundan elde edilen milimetrik boyuttaki liflerden oluşan kağıt hamuru selülozdur. Selüloz değişik yöntemlerle elde edilebilir. Örneğin mekanik yolla 1 ton selüloz

Kaynak: Mehmet Ali Kağıtçı, "Kağıtçılık Tarihçesi", 1936.

Nicolas-Louis Robert tarafından yapılan ilk kağıt makinesi patenti.

üretebilmek için 2.33 m3 kabuğu soyulmuş odun, 10-15 m3 temiz su ve 800-1500 kwh elektrik enerjisine ihtiyaç vardır.

19. yüzyıla kadar 10 ila 15 işçinin kağıt değirmeninde günde 15 saat çalışarak ürettiği kağıt miktarı yıllık yaklaşık 13 ton iken, bugün bir kağıt makinası 10 metre genişlikteki kağıttan dakikada 2000 metre, yılda 400 bin ton üretmektedir.

Türkler kağıt ihtiyacını önceleri Doğu'dan, 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'dan ithal ederek karşılamıştır.

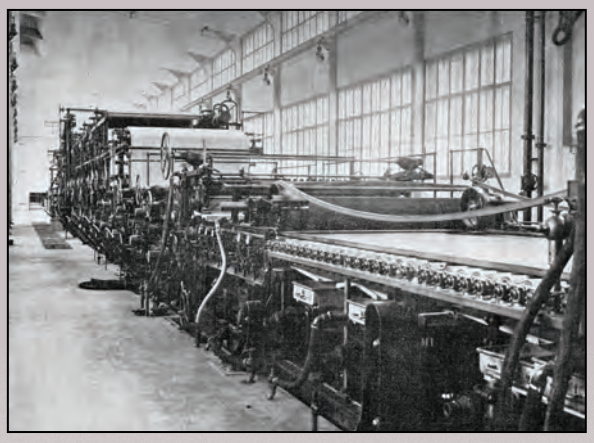
1400 yılında Amasya'da, 1486 yılında Bursa'da kağıt üretildiğine dair kayıt olsa da ilk kağıt değirmeni 1744 yılında Yalova'da kuruldu. İlk Türk matbaasının 1728 yılında İbrahim Müteferrika tarafından kurulmasıyla ortaya çıkan kağıt ihtiyacını karşılamak için kurulan bu değirmen ancak birkaç yıl çalışabildi. 1804-1832 yılları arasında İstanbul Beykoz'da bir kağıt değirmenin de varlığı bilinmektedir. Ülkemizde uzun elekli kağıt üretimi yapan ilk fabrika 1846 yılında İzmir Halkapınar'da üretime geçmiş, bunu 1890 yılında İstanbul Hamidiye'de kurulan fabrika izlemiş, ancak her iki fabrika da uzun süre çalışamamıştır.

İlk modern kağıt fabrikamız 1936 yılında İzmit'te Mehmet Ali Kağıtçı tarafından kurulan, yıllık 12 bin ton kapasiteli SEKA'nın (Selüloz ve Kağıt Genel Müdürlüğü) Kağıt Fabrikası'dır.

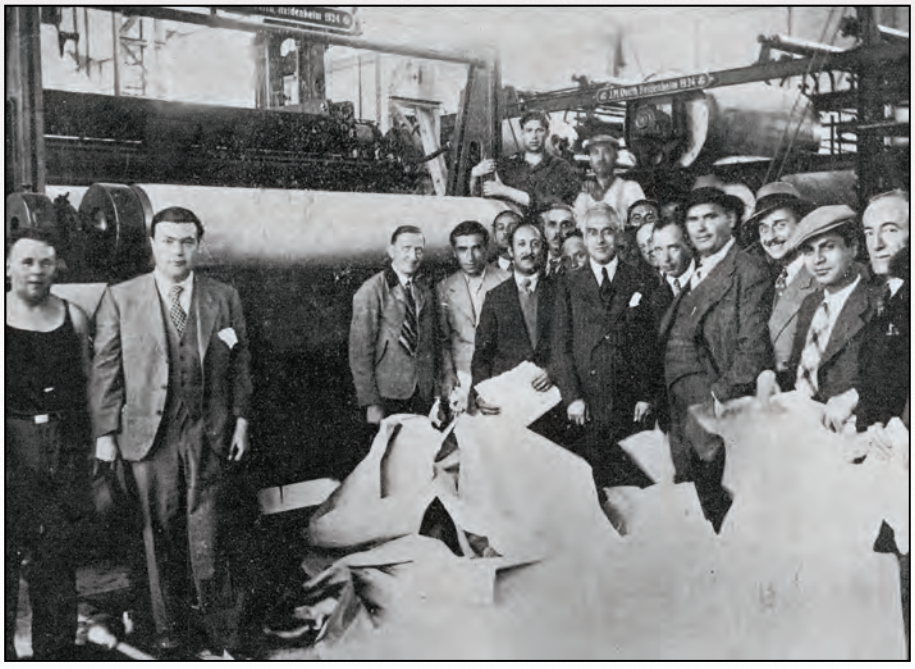

Sümerbank Kağıt ve Karton Fabrikası'nın kağıt makinesi

Eskiden kağıt değirmenlerinden gelen el yapımı kağıtlar ihtiyaca göre mührelenir, aherlenir veya boyanırdı. Mühreleme, kağıdın yüzeyindeki düzensizlikleri yok etmek için parlak taş veya yassı bir cam ile kağıt yüzeyinin düzlenmesi işlemidir. Kağıt yüzeyinin bitkisel ve hayvansal maddeler kullanılarak parlatılma işine ise kağıdın aherlenmesi denilir. Aherli yüzey yazı sırasında mürekkebin kağıdın içine işlemesine engel olur. Dolayısıyla ıslatılıp silinerek düzeltmeye imkan verir. Kağıt ayrıca kullanım amacına yönelik olarak bitkisel ve madensel çözeltilerin içine daldırılarak tek renkli veya ebru tekniğinde olduğu gibi çok renkli boyanırdı.

Sümerbank Kağıt ve Karton Fabrikası'nda üretilen ilk kağıdımız

Tavan objesi (küre)
"renkli kağıdın dünyası",
Nedim Sönmez.

DÜNYANIN RENKLİ KAĞIDI, KAĞIDIN RENKLİ DÜNYASI

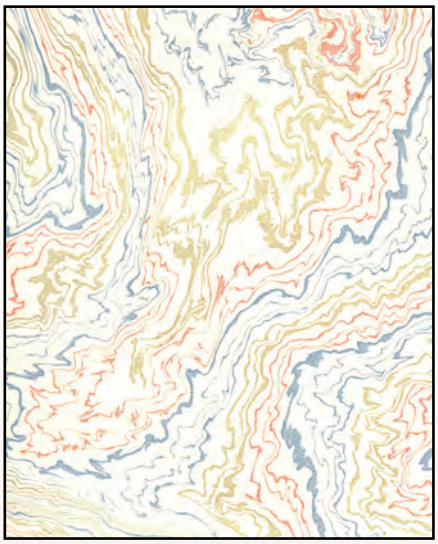
Kağıt, kültürün devamlılığı amacıyla bilgi iletme işlevinin ötesinde, 15. yüzyıldan günümüze, dünyanın değişik kültürlerinde bir çok teknikle renklendirilmiş, süslenmiş ve değişik amaçlar için kullanılmıştır. Sanatçıların yanı sıra bilim insanlarını da yüzyıllar boyunca meşgul eden dekoratif kağıt süsleme tekniklerinin çoğu, zaman içinde kaybolup gitmiş, ancak 16. yüzyılda Avrupalı gezginlerin beraberlerinde götürdükleri ebru tekniğimiz gibi pek azı günümüze kadar ulaşabilmiştir. Renkli kağıtlar matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte, yüzyıllar boyunca özellikle ciltçilikte kitap kapağı ve kapak içi kağıdı olarak kullanıldığı gibi, yazı malzemesi olmuş, duvarları kaplamış, teleskop yapımından çekmece ve kutu kaplamaya kadar birçok alanda sevilen bir süsleme malzemesi olarak ustaların atölyelerinde kendine yer bulmuştur.

Renkli kağıt, fabrikadan (veya geçmiş yüzyıllardaki adıyla kağıt değirmeninden) çıktıktan sonra kağıda boyanın sürülmesi veya sıçratılması, üzerine bir desenin basılması veya ezilmesi, kağıdın hazırlanmış bir sıvının üzerine veya içine yatırılması yoluyla işlenerek süslenmiş kağıttır. Dolayısıyla bu tanıma göre, kağıdın üretim aşamasında kağıt hamuruna boya katılarak elde edilen kağıtlar "renkli kağıt" ailesine katılamaz ve sergimize konu olmaktan uzaktır. Burada söz konusu olan "renkli kağıt" çok renkli olmak zorunda değildir, tek renk kullanılarak işlenen kağıtlar da renkli kağıt sayılmaktadır. İngilizceye "Decorated Paper", Almancaya "Buntpapier" adıyla yerleşmiş olan renkli kağıt dünyasına Türklerin 16. yüzyıldan itibaren kaat'ı, ebru, siluet kağıdı gibi tekniklerle katkısı çok önemlidir.

Kağıt, beceri ve yaratıcılığı çerçevesinde ustanın ellerinde tek tek renklendirilebildiği gibi bir makine yardımıyla da süslenebilir. Ortaya çıkan eserin zanaat ile sanat arasındaki çizgide nerelerde yer alabileceğinde kullanım yerinin de önemli olduğu açıktır. 17. yüzyıl broşür kapaklarında sıkça kullanılan, kağıdın üzerine boyanın fırça yardımıyla sıçratılmasıyla elde edilen "Sıçratma Kağıdı" (Kiebitzpapier veya Granitpapier – Alm.) ile günümüzde bir tablo olarak evlerimizin duvarlarını süsleyen ebru kağıdı arasındaki fark burada örnek olarak verilebilir. Tekniklerin çoğunda ustanın amacı birbirini tekrarlayan, mümkünse küçük boyuttaki desenleri kağıdın tamamına yaymaktır.

Çünkü kartpostal büyüklüğündeki bir kitap kabında desen görülebilmeli ve değerli bu kağıtlar kenar ucuna kadar kullanılabilmelidir. Ancak 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Yeni Üslup Dönemi'nin ebrudaki en güzel desenlerinden biri olan ve çağın sanat anlayışını en güzel bir şekilde ortaya koyabilen "Yeni Üslup Deseni" veya "Art Nouveau Deseni" (Jugendmuster – Alm.) örneğinde olduğu gibi bu sınırlar sökülüp atılabilmektedir.

Tarihlenebilen en eski renkli kağıt örnekleri 12. yüzyılın Japon "Suminagashi" kağıtlarıdır. 16. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan ebrunun atası sayılabilecek bu teknik ile su üzerinde yüzen mürekkebe verilen titrek ve kırık formlu desenler, üzerlerine yatırılan bir kağıda alınır. 16.

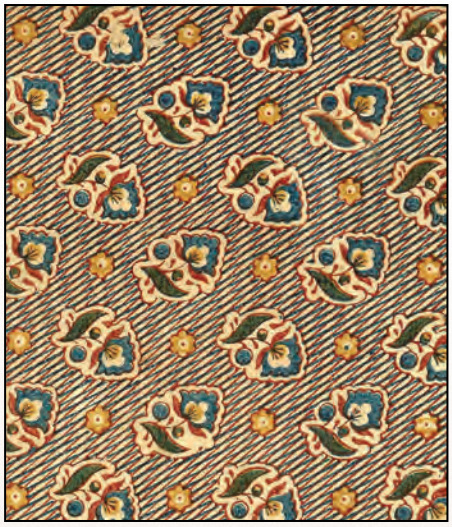
Suminagashi, 20. yüzyıl

Kadife kağıdı, 20. yüzyıl

Kola kağıdı, 18. yüzyıl

"Basma" kağıdı, 18. yüzyıl

Brokar kağıdı, 18. yüzyıl

Metal kağıdı, 19. yüzyıl

yüzyıla kadar üretiminin yalnızca tek bir ailenin tekelinde kalması kesin yasalara bağlanmış Suminagashi ile Batı Asya'nın ebrusu arasında ne tür bir bağlantı olduğunu bugün bilemiyoruz. Ancak Asya'yı bir uçtan bir uca kat eden İpek Yolu'yla yalnızca ürünlerin değil tekniklerin de taşınmış olabileceğini unutmamalıyız.

Avrupa renkli kağıt tarihinin en önemli ülkelerinden Almanya'nın renkli kağıt tarihi 15. yüzyıla kadar gider. 1390 yılında kağıt üretimine başlayan ülkede kısa sürede "yüzlerce" kağıt değirmeni kurulur. Çünkü kültürün temel ham maddesi kağıdın üretimi, matbaanın 1450'li yıllarda Gutenberg tarafından kullanıma sokulmasıyla yeni bir ivme kazanır. Basılmış kitap, el yazması kitapların aksine, çabuk hazırlanmış, ucuz ve dolayısıyla yüksek baskı adediyle her bir köşeye ulaşabilmektedir. (Osmanlı'da 19. yüzyıla kadar kısa bir iki girişimin dışında kağıt üretilemediğini, dışa bağımlı kalındığını ve 18. yüzyılda ilk basılacak kitaplar için fetvalarla uğraşıldığını burada belirtmek yerinde olacaktır.) Alman ciltçilerin kitap ciltlerinde deri ve parşömene göre daha ucuz olan kağıda yönelmeleri kağıdın dekoratif amaçlarla işlenmesini beraberinde getirir. Ayrıca daha sonra tekniklerin anlatımında görüleceği gibi, matbaacılıkta kullanılan baskı makineleri de yeni kağıt renklendirme tekniklerinin gelişmesine yardımcı olur.

Kağıt Almanya'da, 15. yüzyılın başlarında - önceleri parşömene uygulandığı gibi - fırça yardımıyla bir veya iki yüzüne boya sürülerek renklendirilirdi. Üzerindeki fırça izleriyle tekdüzelikten uzak bu "Tek Renkli Sürme Kağıdı" (Einfarbig gestrichenes Papier – Alm.) Avrupa'nın birçok ülkesinde 20. yüzyılın başlarına kadar yapıla gelir. Bunların belgeleyebildiğimiz en eski örnekleri 1430, 1440, 1450 yıllarından kalan oyun kağıtlarının arka yüzeylerindedir. 1450 ve 1470 yılından kalan en eski tarifler kitaplarında ise boyaların hazırlanışından kağıda uygulanmasına kadar ilk tecrübeler aktarılır.

1570'lere kadar olan dönemde üretilen diğer renkli kağıtlar, günümüzde eski örneklerini bulmanın neredeyse imkansız olduğu "Kadife Kağıdı" (Velourpapier – Alm.) ve "Ağaç Doku Kağıdı"dır (Fladerpapier – Alm.). Kadife Kağıt, kağıt yüzeyine sürülen tutkala "yün tozu" serpilmesi ve bunun ezilmesi yoluyla üretilir. Ele alındığında kadife hissi verir. Ağaç Doku Kağıt, çoğunlukla kullanılan akağaç tahtası üzerindeki ince ağaç damarlarının taklididir. Ahşap kalıplarla basılarak üretilen bu kağıtlar, o dönem marangozlarının - marangoz loncası nizamnamesinde kesinlikle yasak olduğu belirtilmesine rağmen - mobilyaların iç kısımlarına uyguladıkları pahalı yüzey kaplama ve işleme işlerini çok daha ucuza elde etme amacıyla kullanılmışlardır.

"Sıçratma Kağıdı", (Kiebitzpapier veya Granitpapier – Alm.): 1580 lerde görülmeye başlayan bu kağıtlar, boyanın fırça yardımıyla küçük noktacıklar şeklinde kağıdın üzerine sıçratılmasıyla elde edilir. Sarı/kahverengi olanlar Kiebitzpapier, gri/siyah olanlar Granitpapier adıyla Alman renkli kağıt terminolojisine girmişlerdir.

16. yüzyılın son çeyreğinde Türk Siluet Kağıdı "Silhouettenpapier" ve Ebru Kağıdı "Türkisch-Papier"

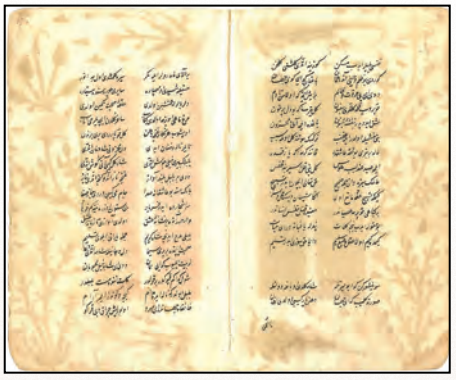
isimlerini alarak Avrupa'ya ulaşır. Bu kağıtlar, İstanbul'u 1575 yılından itibaren ziyaret eden gezginlerce götürülerek "hatıra defterlerine" (Album Amicorum) ciltlenirler. Almanca konuşulan Orta Avrupa'da üniversite öğrencilerinden krallara kadar birçok kişinin yanlarında taşıdıkları, ziyaret ettikleri dostlarına imzalattıkları bu albümler günümüzde en eski Türk ebru kağıtlarını içlerinde barındırırlar ve dolayısıyla ebru tarihi açısından çok önemlidirler.

16. yüzyılın sonlarında tekniği de Avrupa'ya ulaşan "Ebru", rengarenk desen zenginliği, şaşırtıcı tekniğiyle bir anda ciltçilerin en gözde renkli kağıtlarından biri olur. Ancak bu eşsiz sanata sahip çıkma arzusuyla, ebrunun Türk kaynaklı olduğu 17. yüzyılda unutulacak ve ebru "Marmorpapier" adıyla Fransız veya Alman sanatı olarak varlığını sürdürecektir. Alman kaynaklarında bulabildiğimiz en eski ebru tarifi 1600 – 1630 arasından olup, 1630 yılında ölen Alman bilgin Daniel Schwenter'e aittir. Çağın diğer birçok bilim adamı da kitaplarında ebru tekniğine yer vermişlerdir. Ebru geçen yüzyıllar boyunca Avrupa'nın tamamını ele geçirip, Kuzey Afrika'dan Amerika'ya kadar birçok ülkeye yayılır. Ancak, Avrupa'da 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar süregelen yoğun ebru üretimi, el emeğini zorunlu kılan diğer renkli kağıt tekniklerinde de görüldüğü gibi, çağımızın yeni baskı tekniklerine karşı koyamaz ve Birinci Dünya Savaşı'ndan 20. yüzyılın son çeyreğinde yeniden yaygınlaşana kadar ancak birkaç usta tarafından devam ettirilir.

Tarihleyebildiğimiz en eski örnekleri 1539'a giden ebru sanatı ilk olarak, bugünkü Afganistan, İran, Özbekistan üçgeninde ortaya çıkmıştır. 1560'lı yıllarda İstanbul'a getirilmiş, desenleri geliştirilmiş ve kitap sanatlarında yazı kağıdı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Günümüze ulaşan 1608 tarihli el yazması bir kitap en eski ebru tariflerini içermekte, bize o dönem ebrucularının ebru denemelerinde kullandıkları bitkisel ve madensel malzemeler hakkında fikir verebilmektedir. Her dönemde ustalarının yarattığı yeni desenlerle zenginleşen ebru sanatına 17. yüzyıldan itibaren çiçekli ebrular girer. 18. yüzyılın Hatip ebruları günümüzde hala sevilerek yapılan diğer ebru desenlerindendir. 20. yüzyıl son çeyreğine kadar ancak bir iki ustanın devam ettirebildiği ebru sanatı bugün birçok ustası ve seveniyle Türkiye'de ve tüm dünyada en gözde kağıt renklendirme tekniği olarak yaşamaktadır.

Ebruyla birlikte Avrupa'ya götürülen "Siluet Kağıdı", İstanbul'da 16. ve 17. yüzyılda üretilen bir diğer renkli kağıttır. Geometrik ve bitkisel biçimlerde kesilen derinin ıslak boyayla renklendirildikten sonra katlanmış bir kağıt arasında ezilmesi ve desenlerin kağıda geçmesiyle elde edilir. El yazması kitaplarda yazılı kısımların etrafında süs unsuru olarak karşımıza çıkar.

"Kola Kağıdı" (Kleisterpapier – Alm.) yapımında önce renklendirilmiş buğday tutkalı hazırlanır ve bu tutkal fırça yardımıyla kağıda sürülür. Desenler, kuruma aşamasında kağıt üzerindeki ince kola tabakasına değişik aletlerle işlenir veya sıvı karışımların sıçratılması yoluyla elde edilir. 17. ve 18. yüzyıllarda yanlış bir tanımla "Kola Ebrusu"

Siluet Kağıdı, 1596 öncesi

Ebru, 18. yüzyıl

Şablonlu püskürtme kağıdı, 20. ilk çeyreği

(Kleistermarmor – Alm.) yaygınlaşan Kola Kağıtları da Ebru gibi yüzyıllar boyunca bir çok ülkede varlığını sürdürebilmiştir. Kola Kağıdı, Alman renkli kağıt tarihinin ebru gibi en uzun ömürlü bir diğer tekniğidir. Renkli kola sürülmüş kağıt yüzeyinde sıçratılan karışımlarla oluşturulan ağaç kökü desenli çeşidi "Wurzelmarmorpapier" (Alm.); akış izli çeşidi "Rieselmarmorpapier" (Alm.); güneş desenli çeşidi "Sonnenmarmorpapier" (Alm.) isimleriyle tanınır.

Kumaş baskı tekniklerinin kağıda uyarlandığı ilk örneklerden olan "Bronzlu Vernik Kağıdı" (Bronzefirnispapier – Alm.) 1680'li yıllarda Almanya'nın Augsburg şehrinde üretilmeye başlanır. Çoğunlukla bitkisel desenler taşıyan bu kağıtlar, yazmacıların (ahşap kalıplarla kumaşa elle basılan Tokat yazmalarımızı hatırlayınız!) altın ve gümüş metalik etkisi veren katkılı boyaları vernikle karıştırarak kumaşa basmaları sonucu elde edilir. Bronzlu Vernik Kağıdı uzun ömürlü olmamış, 1730'lu yıllarda yerini Brokar Kağıda bırakmıştır. Zengin ve gösterişli dokusuyla Barok döneminin en gözde kağıdı sayılan "Brokar Kağıt" (Brokatpapier – Alm.), çok ince metal filmlerin, üzerine desen işlenmiş bakır kalıplar kullanılarak, güç altında kağıda basılması (ve gerekirse) elle renklendirilmesi yoluyla yapılır. Bu kağıt ender ve pahalı kitaplarda, değerli kutularda kullanılmıştır.

18. ve 19. yüzyılda kumaşçılar yılda iki kez yenilenen moda için yeni desenli ahşap kalıplara ihtiyaç duyarlardı. Elde kalan eski kalıplar ise atılmayıp kağıt renklendirmek için değerlendirilirdi. Bu şekilde elde edilen "Basma Kağıdı" (Kattunpapier – Alm.) tekniğinde, aynı kağıtta farklı katmanlar halinde birden fazla kalıp kullanılır. Günümüze ulaşan Basma Kağıtları bize o dönemin kumaş desenleri hakkında bilgi verebilmektedir. Değişik isimler altında Almanya'nın yanı sıra İtalya ve Fransa'da da çok kullanılmışlardır.

19. yüzyılda kağıt üretim ve baskı teknolojilerinde yaşanan yenilikler renkli kağıt tekniklerini de etkiledi. Yeni kağıt makineleri ortaya çıktı, o yüzyıla kadar kağıt üretiminde kullanılan paçavranın yerini hızlı ve ucuz üretimi mümkün kılan ağaç hamuru almaya başladı. Eskiden tabaka halde tek tek üretilen kağıt, artık rulo halde ve yüzlerce metre uzunlukta elde edilebiliyordu. Renkli kağıt dünyası da bu gelişmelerden payını aldı ve o dönemin yeniliği rulo baskı makineleriyle üretilen uygun fiyatlı, yepyeni renkli kağıt türleri ortaya çıktı. "Rulo Baskı Kağıdı" (Walzendruckpapier – Alm.), üzerine desen oyulmuş metal rulolar kullanılarak kağıda, tekrar eden, sonsuz uzunlukta desen basılarak elde edilir. Baskı, kağıdın arka yüzünde rölyef oluşturan kabartmalı baskı veya arka yüzünün düz kaldığı kabartmasız

Ebruda yeni üslup deseni (art nouveu), 1899

baskı şeklinde yapılabilir. Bu teknik ile "deri dokusu", "kumaş dokusu", "cilt bezi dokusu", "ağaç dokusu" gibi o dönemin tipik "doğa taklidi" renkli kağıtları üretilmeye başlandı. Yüzeyi fırça telleriyle kaplı merdanelerin boya haznesinden geçtikten sonra aldıkları boyayı, rulo halde yürüyen kağıda sıçratmaları sonucu elde edilen "Achatmarmor", "Gustavmarmor", "Sonnenmarmor" gibi – sıvı üzerinde ebrulanmayan! - taklit ebrular ortaya çıktı. Renkli kağıt, sanayileşme çağına giren Avrupa'da 19. yüzyılda altın çağını yaşıyordu. Örneğin Alman renkli kağıt üreticilerinden biri olan "Dessauer Aktiengesellschaft für Buntpapiere und Leimfabrikation"un satışa sunduğu kağıtları için hazırladığı bir katalog 4552 orijinal renkli kağıt örneğini içinde bulundurmaktadır. Yine aynı firmanın bir zamanlar benim de koleksiyonumda olan başka bir kataloğu ile 2700'den fazla renkli kağıdın satışa sunulmuş olduğunu görmekteyiz. Ancak yukarıdaki sayı ile teknik çeşidi değil, birçok tekniğin birbirinden desen ve renk farklılığıyla ayrılan çok sayıdaki ürünü gösterilmek istenmektedir. Renkli kağıdın fabrikasyon üretildiği dönemde, el emeği gerektiren teknikler, ebrunun "Kaplangözü" (Tigeraugenmarmor – Alm.), "Tavuskuşu" (Pfauenmarmor – Alm.), "Buket" (Bouquetmarmor – Alm.) ve Yeni Üslup Dönemi'nin "Yeni Üslup Ebrusu" (Jugendmarmor – Alm.) örneklerinde olduğu gibi yeni desenlerle varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır.

20. yüzyılın başlarından diğer önemli renkli kağıtlara örnek olarak, kağıt üzerindeki desenlerin boyama öncesi mum ile kapatıldığı (ve mum tabakasının boyama sonrası çıkartıldığı) Uzak Doğu kaynaklı "Batik Kağıdı" (Batikpapier – Alm.); buruşturulup tekrar düzlenen bir kağıdın renklendirilmesi esnasında, kırışık yerlerin daha koyu bir renk alması sonucu ortaya çıkan "Kırışıklı Kağıt" (Knitterpapier – Alm.); kağıdın, üzerine yatırılan şablonlara boyanın sürülmesi veya püskürtülmesi yoluyla elde edilen "Şablonlu Sürme Kağıdı" (Schablonenwischpapier – Alm.) veya "Şablonlu Püskürtme Kağıdı" (Schablonenspritzpapier – Alm.) verilebilir.

Mektuplar, 19. yüzyılın ilk yarısına kadar zarfa konmadan katlanır veya rulo haline getirilir ve açılmaya karşı mühürlenirdi. Teneke bir şablon ile kağıttan elle kesilip hazırlanan ilk zarflar, 1820'lerde İngiltere Brighton'da kitap ve kırtasiye ticareti yapan S.K. Bremer tarafından satılmaya başlandı. 1835'te Londra'da seri üretimle yaygınlaşan zarflar, 1844 yılında zarf makinasının bulunuşundan sonra günlük yaşamımıza girdi.

Dekoratif bir vaftiz zarfı; yaklaşık 1880'ler.
Tül üzerine kıvrım dallarla süslenmiş, renkli taşbaskılı ve altın kabartmalı kenar süslemeleri olan, vaftiz babasının çocuğu tebrik etmek için kullandığı ve para içine koyarak vaftiz ettiği çocuğa verdiği zarf.

Dans Kartı; Homburg, 12 Ocak 1907.
Kaiserin Friedrich-Gymnasium öğrencileri dans dersi anısına hazırlanmış olan taşbaskı dans kartı.
Dans kartları bir baloya katılan bayanın parti süresince danslarda kendisine eşlik edecek partnerlerini kaydettiği, kendilerine ev sahibi veya baloyu düzenleyenler tarafından o günün anısına bastırılıp dağıtılmış olan bir karttır. Balo girişinde bayanlara verilirdi. Kartın bir tarafında gece süresince edilecek dansların isimleri yer alır, karşılarına kart sahibi tarafından partnerlerin isimleri yazılırdı.
18. yüzyılda ortaya çıkan dans kartları 20. yüzyılın başlarına kadar özellikle Viyana'da çok sık kullanılmış, I. Dünya Savaşı'ndan sonra ortadan kalkmıştır.

Kartpostal; 1932.
Elle boyanmış orijinal kartpostal.

Lake Albüm Resimler

Renkli litografi 19. yüzyılın başlarında bulunduktan sonra kısa sürede yaşamın her alanına girdi. Bu teknikle kartpostallar, afişler ve hatıra defterlerinde veya mektup süslemelerinde kullanılan lake resimler ucuza basılır olmuştu. Almanya ve Avusturya'da 1880-1910 yılları arasında lake resim toplama arzusu İngiltere'ye de ulaştı. Çocukların yanı sıra yetişkinlerce de toplanan ve hatıra defterlerine yapıştırılan lake resimler çoğu zaman çocuk, çiçek, melek ve hayvan motifleri içerirler. Pahalı ve lüks versiyonlarında ise çok ince filigran kağıt çerçeve bulunur. Çoklu basıldığı tabakadan koparılan lake resimlerin özelliği kabartma olmalarıydı.

EFEMERA

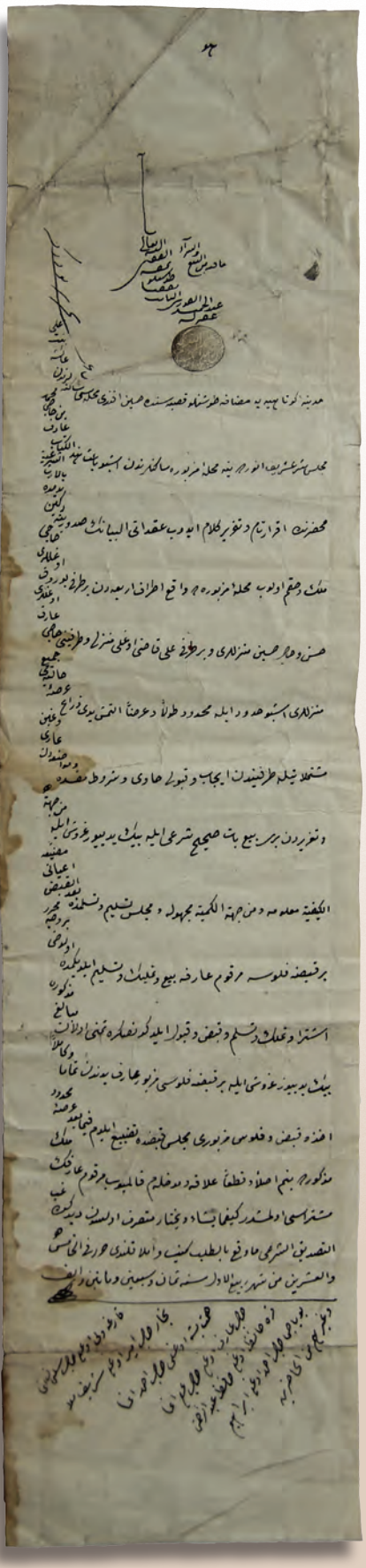
"Kağıttan yapılmış, tarihi önem ve koleksiyon değeri taşıyan herşey" demektir. Başlangıçta bilet, sigara kutusu gibi kullanılıp atılan şeyler için kullanılmışsa da, günümüzde her türlü eski belge ve kağıt ürünü efemera ismiyle anılmaktadır. Efemera koleksiyonu ise bilinen diğer koleksiyon türlerine kıyasla çok daha düşük bedellerle edinilebilmekte, buna karşın küçümsenmeyecek bir kazanç sağlayabilmesi açısından özelikle ülkemizde farkedilmemiş bir alandır.

Tombala kağıdı

Alman İmparatorluğu Banknotu, 1914.

Siyakat, özel imzalı belge, yıl yok

Tılsım

Türkiye Kızılay Cemiyeti 50 kuruşluk makbuzu

Ziraat Bankası makbuzu, 1927.

Abdülhamit Emlak Tasarrufuna dair senet, 1292 (1877), Defter-i Hakani Müsteban Kütahya-Yemiş Bahçesi, Ağıraslan Köyü

Osmanlı kafa koçanı (nüfus cüzdanı); Ofluoğlu Şükriye Hanım, doğ. 1307 (1892), doğum yeri: Rize

Osmanlı Bankası, ticari mektup. Paris, Kasım 1880.

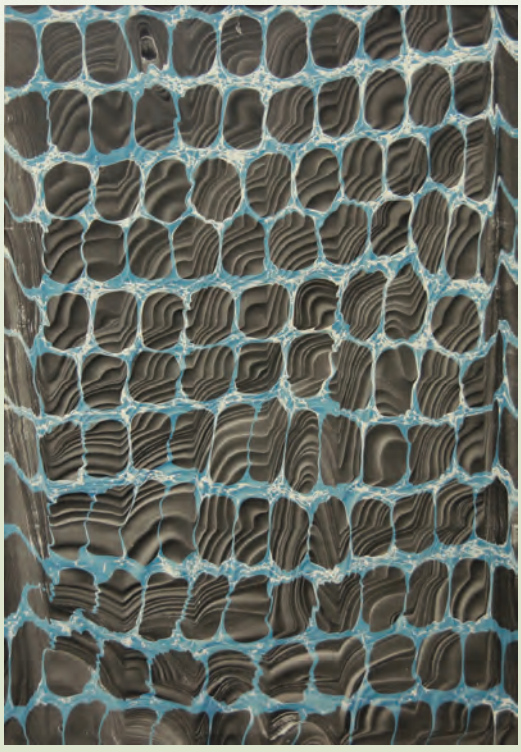

THE PIXEL IS
IMAGINATION
MAKES IT
INFINITE

Mustafa Düzgünman

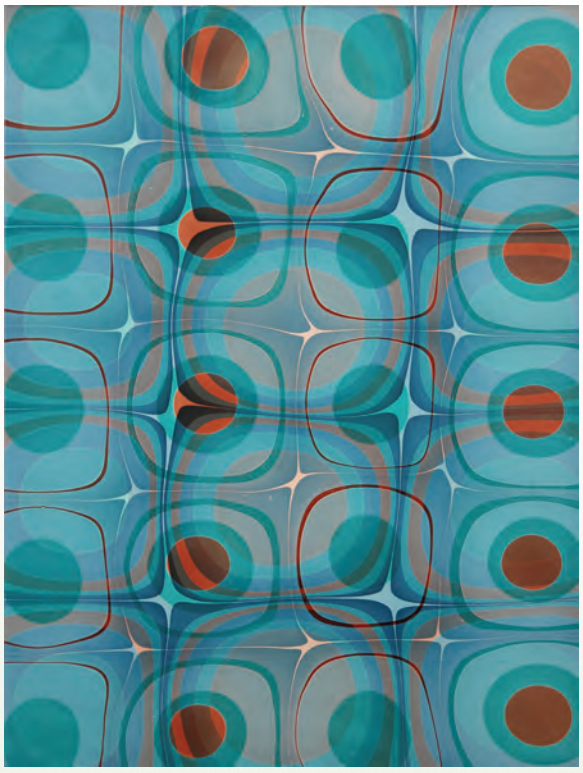
Yvonne Jaeckle

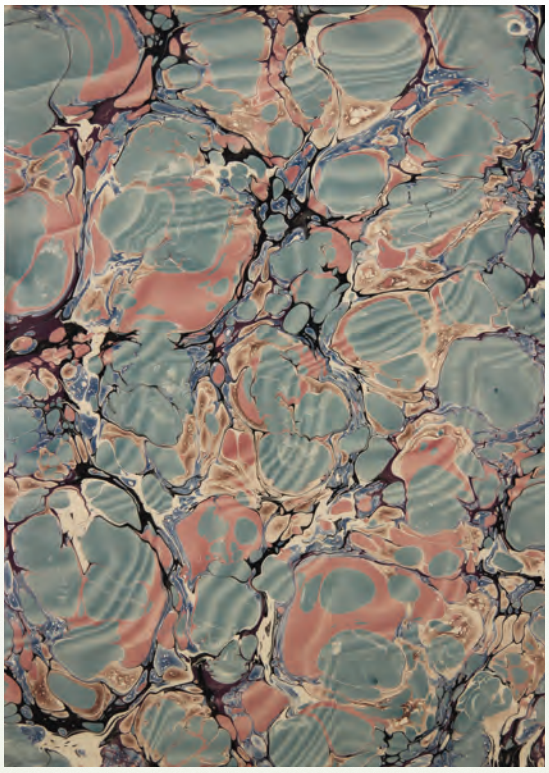
Alberto Valese

Joan Ajala

Thomas Leech

Iris Nevins

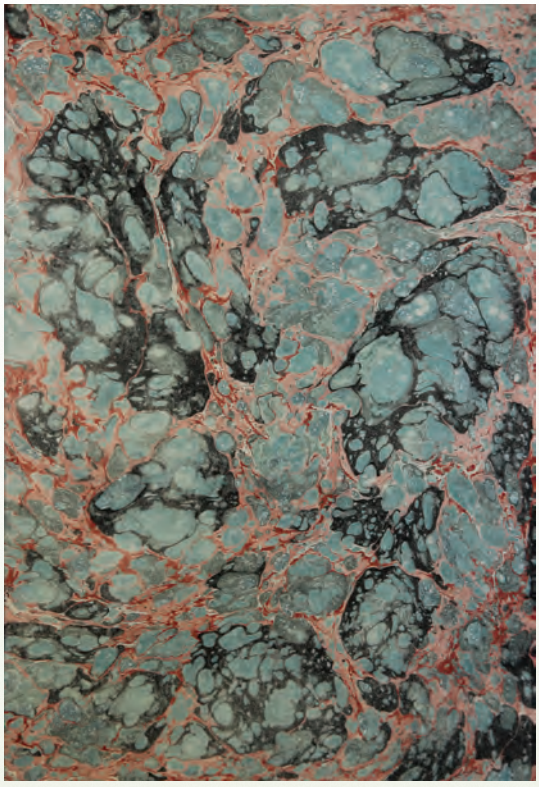
Marianne Peters

Montse Buxo

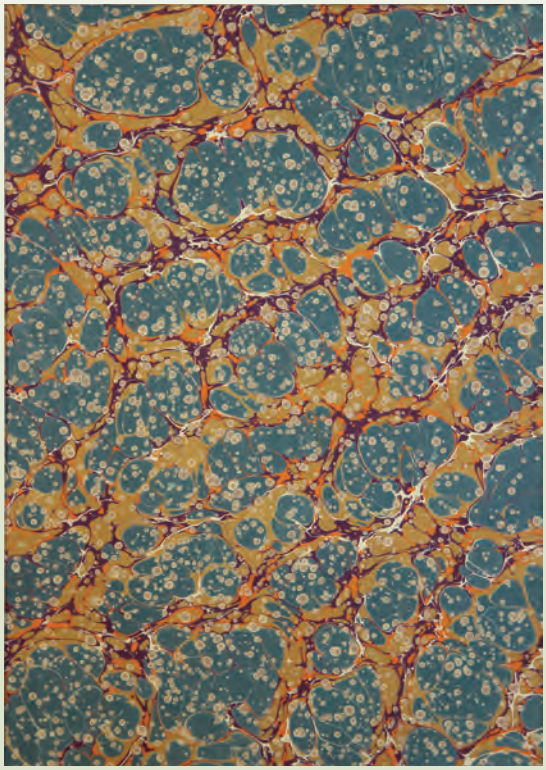
Susanne Krause

Nusret Hepgül

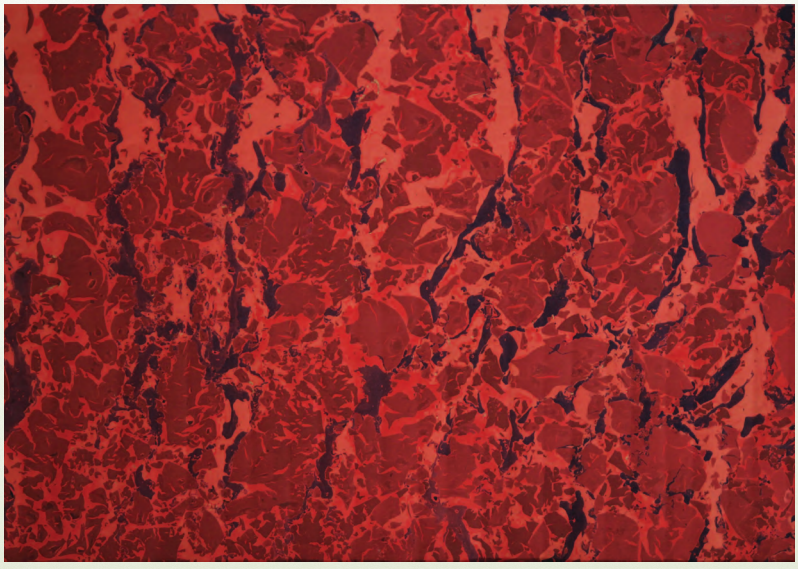
Sabine Rasper

Melike Kazaz

Norma Rubovits

Lucie Lapierre

Nedim Sönmez

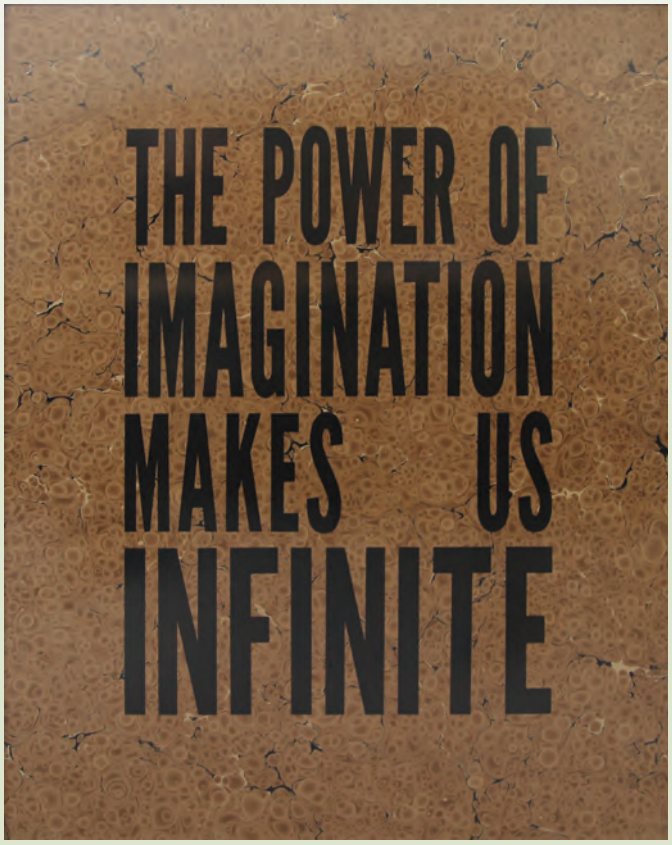
Christopher Weimann

Olaf

Nuri Pınar Yıldırım

Renato Nascimento Crepaldi

MODERN KAĞIT SANATI

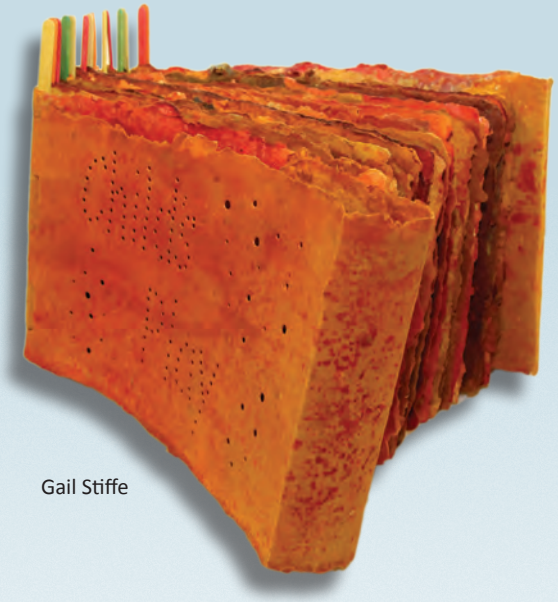
Yüzyıllar boyunca resim ve yazı malzemesi olarak kullanılmış olan kağıt, 20. yüzyılın başından itibaren sanatsal değeri giderek artan bir sanat eserine dönüşmüştür.

Avrupa'da Picasso ve Braque gibi sanatçılar eserlerinde duvar kağıdı ve gazete parçalarını kullanarak kağıdı sanat eserinin bir öğesi haline getirmişlerdir. Kübistlerden sonra Dadaistler de kağıttan kolajlar yaparak bu sanatın gelişimine katkıda bulunmuşlardır.

20. yüzyılın ikinci yarısında Amerikalı sanatçılar kağıt hamurunu henüz daha yaş iken şekillendirerek sanat eseri haline getirdikleri el yapımı kağıttan objelerle bu sanata yeni bir boyut kazandırmışlardır.

Günümüzde "Paper Art" sanatsal el yapımı kağıdın değerini ve sanatsal gücünü ortaya koyarak bir eserin sadece renk ve biçimi ile değil malzemesi ile de ön plana çıkabileceğini göstermiştir. Birçok ülkeye yayılmış olan kağıt sanatı bugün altın çağını yaşamakta ve görsel sanatların kendi başına bağımsız bir dalını oluşturmaktadır.

IAPMA (International Association of Hand Paper Makers and Paper Artists) 1986 yılında Almanya'da kurulmuş olup bugün 40 ülkede 450 üyesi olan bir dernektir. Amacı kağıt sanatının desteklenmesi, kağıt yapımı üzerine görüş ve tekniklerin korunması ve bu sanatın yaygınlaşmasıdır.

Gail Stiffe

Joanne B. Kaar

“One World – Many Papers”

38 Ülkeden 42 Sanatçının Ortak Eseri

Claudia Aranovich – Argentina ; Gail Stiffe – Australia (Victoria) ; Joanna Gair – Australia ; Tasmania; Jean-Pierre Husquinet – Belgium ; Marcos Zacariades – Brazil ; Daniela Todorova – Bulgaria ; Serge Olivier Fokoua – Cameroon ; Liliana Kleiner – Canada ; Cristian Medina – Chile ; Shu Xingchuan – China; Igor Lukic – Croatia ; Jorge Luis Santana – Cuba ; Jan Spanihel – Czech Republic ; Anni Fiil – Denmark ; Seppo Hallavainio – Finland ; Jan Fairburn-Edwards – France ; POLSKA – France (Paris) ;Helene Tschacher – Germany ; Ellie Schimelman and Aba House Kids – Ghana ; Jaffa Laam Lam – Hong Kong ; Ashish Ghosh – India ; Izhar Neuman – Israel ; Roberto Manino – Italy ; Kyoko Ibe – Japan ; Hyomyung Kang – Korea ; Nane Wenhammar – Mexico ; Prue Townsend – New Zealand ; Loreto Apilado – Philippines; Luis Simoes and Rita Manuel – Portugal ; Vesna Pantelic – Serbia ; Sonya Rademeyer – South Africa ; Pablo Fuentes – Spain ; Beatrice Kitchenmann – Switzerland ; Chaiping Lui – Taiwan ; Jane Barnett and Students of Moshi International School – Tanzania ; Chaiyanandha Cha-umngam – Thailand ; Varol Topac – Turkey ; Paula MacGregor – UK (England) ; Joanne Kaar – UK (Scotland) ; Naomi Marshall – USA ; Colorado) ; Lori Goodman – USA (California) ; Marcia Widenor – USA (NY)

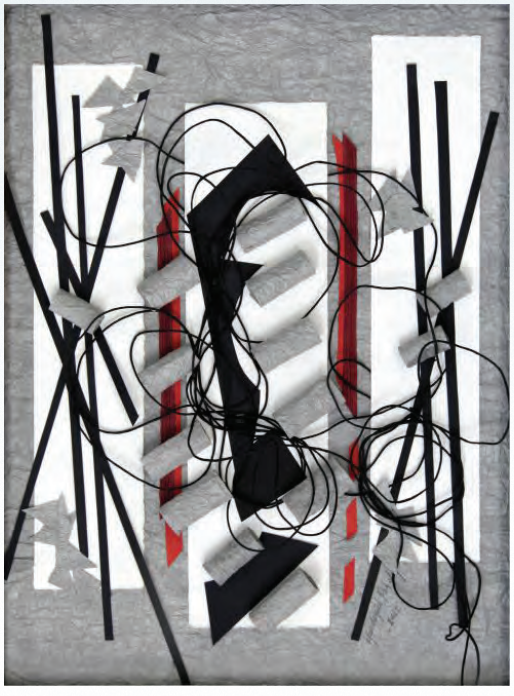
Miriam Londono

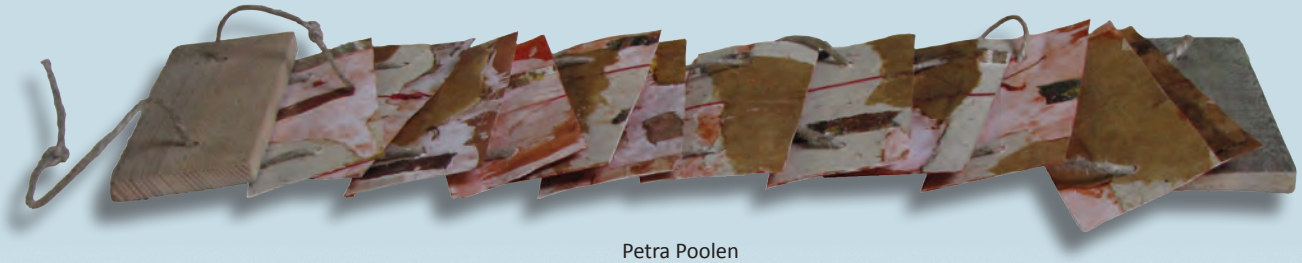
Ingrid Siliakus

Nur Gökbulut

Yurdagül Pakalın

Petra Poolen

Josephine Tabbert

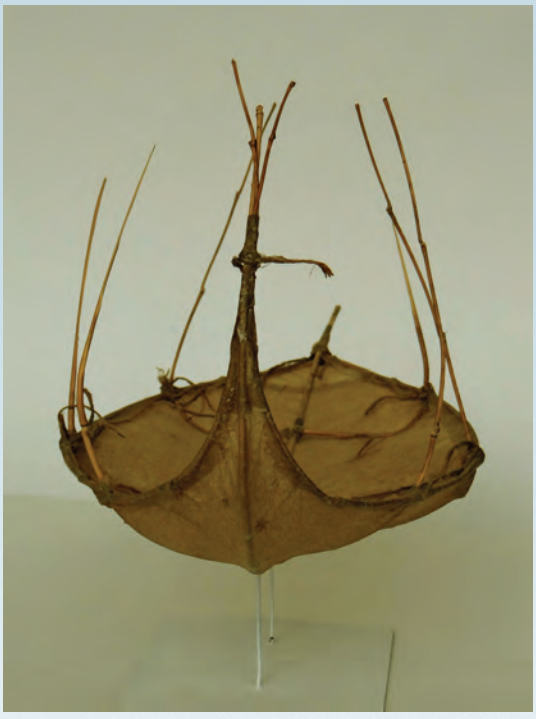
Antoine Twerenbold

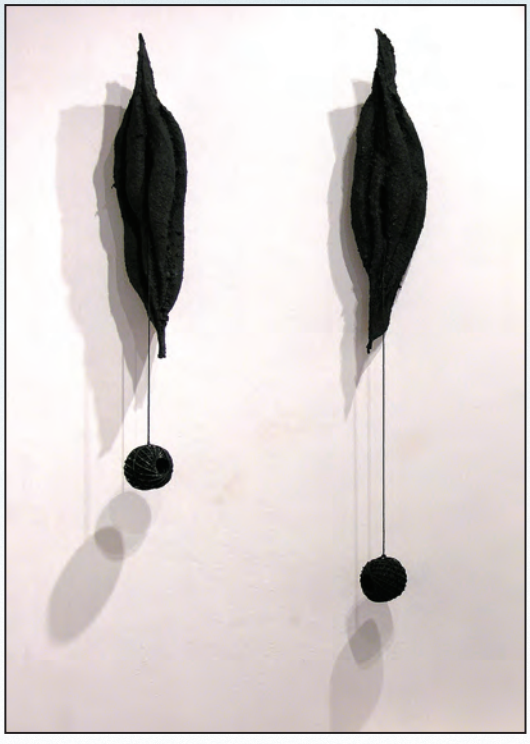
İsmet Tatar

Helene Tschacher

Joachim Tschacher

Simge Uygur

Suhandan Özay Demirkan

Inez Fritschy

Nurtaç Özler

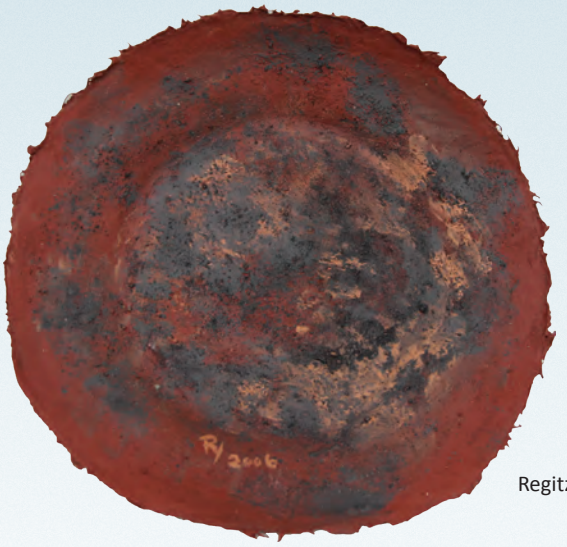
Elsebeth Hansen

Jytte Rasmussen

İnci Kansu

Regitze Holden

Lisbet Lærke

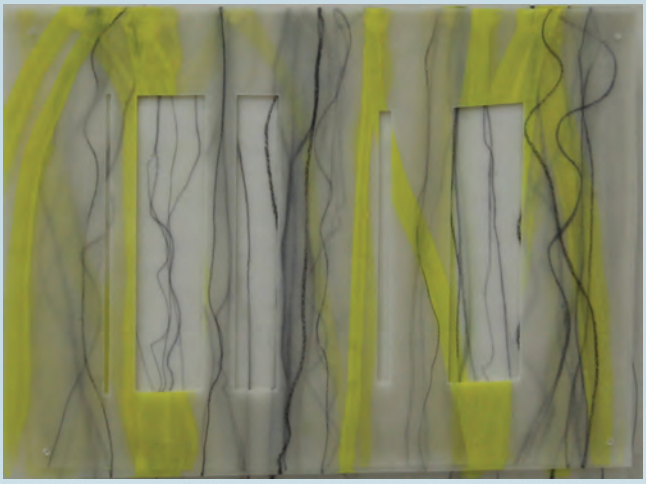

Emel Samioğlu

Greetje van den Akker

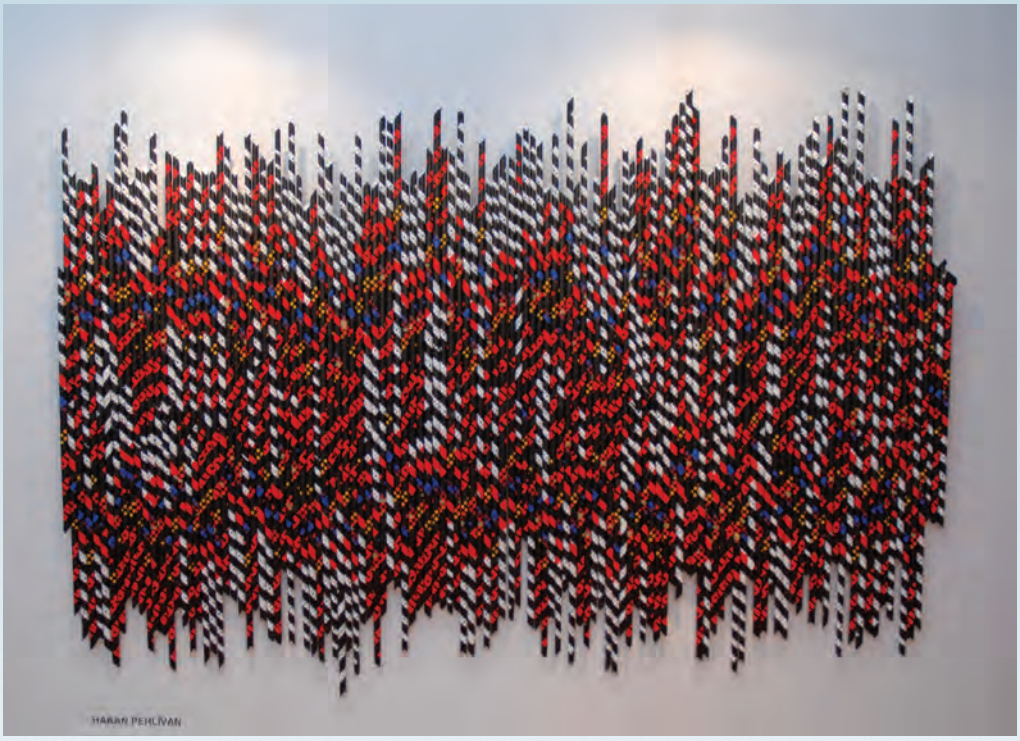
Katrin Biffi-Frey

Sigrid Schraube

Bara Lehmann-Schulz

Hakan Pehlivan

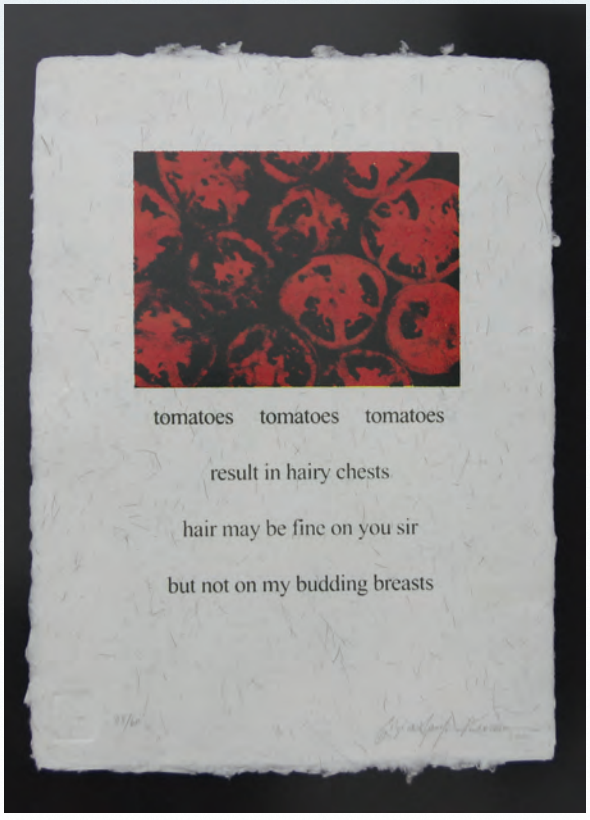
Esma Paçal Turam

Sarah Sutro

Atay Gergin

Erica Rasmussen

STATUTA
Satzungen/
DOMINICA
RESVRRECTIONIS

MATBAA

15. yüzyılın sonunda Avrupa'da 250 şehirde 1000'den fazla matbaa bulunmaktaydı. İnkunabeller döneminde matbaacı kitabın tamamını bir bütün olarak görüp her üretim aşamasını üstlenmekteydi. 16. yüzyılın başından itibaren matbaa ve dolayısıyla baskı sayısı artmış, kitap üretimindeki iş paylaşımıyla kitaplar ucuzlamış ve toplum geneline yayılmaya başlamıştır.

Taştan veya metalden yapılmış, mühür veya kalıp kullanılarak seramik, tuğla veya kumaşa baskı Eski Mısır'dan beri bilinen bir çoğaltma yöntemidir. Oyulmuş tahta kalıplar kullanılarak baskı Çin'de 6. yüzyıldan itibaren yapılmaktaydı. Kore'de 14. yüzyılın sonunda metal döküm harfler ile baskı girişimleri olmuşsa da daha önce Çin'de olduğu gibi harf ve işaret sayısının çokluğundan dolayı bu teknik yerleşememiştir.

Avrupa'da üzerinde resim veya metnin bütününün oyulmuş olduğu tahta ile baskı Gutenberg'den önce yapılagelmekteydi. 15. yüzyılda Almanya'nın Mainz şehrinde sarraf ve döküm ustası Johannes Gutenberg teker teker döktüğü harfleri kullanarak kitap basımını gerçekleştirdi. Gutenberg ile başlayan matbaa teknolojisinin kısa süre içinde tüm Avrupa'ya yayılmasıyla 1470'de 17 olan matbaa sayısı 1500 yıllarında 250'ye ulaşmıştır.

Gutenberg döneminin tekniği 1930'lara kadar korunagelmiş ancak o yıllardan itibaren harf dökümü ve dizimi makinalarla mekanik olarak yapılmaya başlanmıştır. 1960'larda fotomekanik yöntemler baskı teknolojisinde yepyeni ufuklar açmış, ofset baskı en önemli baskı tekniği olmuştur. Günümüzde ise dijital baskı ofset baskının yerini almaya başlamış, isteğe göre az sayıda ve hızlı basım günlük yaşamımıza girmiştir.

TÜRKİYE'DE MATBAA

İstanbul'da ilk matbaa İspanya'dan göç eden Museviler tarafından 1493 yılında kurulmuştur. Bunu 1567 yılında Ermeniler, 1627 yılında Rumlar takip etmiştir. İlk Türk matbaası İbrahim Müteferrika ve Sait Efendi'nin çabalarıyla 1727 yılında faaliyete geçmiştir. Din kitapları basmamak koşuluyla kurulan bu ilk matbaada Müteferrika, 23 cilt halinde 17 eser basmıştır.

1796 (1769) yılında Sultan III. Selim'in emriyle kurulan "Mühendishane Matbaası"nı, 1802 yılında kurulan Üsküdar Matbaası ve 1831 yılında kurulan Takvimhane-i Amire matbaaları izlemiştir. 1864 yılında birleştirilen bu son iki matbaa, Matbaa-i Amire adıyla Cumhuriyet dönemine kadar çalışmıştır. 1939 yılına kadar "Milli Matbaa" adıyla hizmet veren basımevi aynı yıl MEB Basımevi adını almıştır.

1933 yılında 33 olan matbaa sayımız 1948 yılında 509'a yükselmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında ofset baskı tekniğine geçilmesiyle matbaa sayısı 1983'te 3537'ye ulaşmış, günümüzde ise 6000'i geçmiştir.

Johannes GUTENBERG (1398-1468)

Gutenberg öncesi, manastırlarda hazırlanan zahmetli ve pahalı el yazmaları ancak çok az kişiye ulaşabiliyordu. Gutenberg hareketli kurşun harfleri dizerek kitap baskısını gerçekleştirerek dünya kültürünün en önemli başarılarından birisine imza attı.

Değerli taş işçiliği, ayna yapımı ve dökme ayna çerçevesi ustası Gutenberg, 1448 yılında tüccar Johannes Fust'tan kredi alarak matbaasını kurdu.

Gutenberg öncelikle baskı için gereken harfleri döktü. Baskıda kullandığı yazı karakteri "Vulgata" için o dönem el yazmalarında görülen gotik el yazısı Textura'yı örnek almıştır. Textura din kitaplarının Gotik mimaride olduğu gibi göğe yükselen izlenimi veren el yazısıydı.

Gutenberg'in siyah mürekkeple bastığı kitaplara kırmızı renkli işaretler sonradan el ile işlenmiş, el yazması kitaplarda olduğu gibi tezhip ustalarınca kenar süslemeleri eklenmiştir.

Gutenberg'in en önemli eseri 1452 - 1455 yılları arasında yardımcısı Peter Schöffer ve 20 işçisiyle bastığı 42 satırlık İncil'dir. 150 adedi kağıda 30 adedi parşömene basılmış olan bu eserin yalnızca 49 adedi günümüze ulaşmıştır. Son olarak 1987 yılında satışa çıkmış bir Gutenberg İncili, bir kitap için ödenen en büyük miktar olan 5 milyon euroya alıcı bulmuştur.

Gutenberg kredi borçlerını ödeyemediği için matbaası 1455 yılında Johannes Fust'a geçmiş, matbaa Gutenberg'in yardımcısı Peter Schöffer tarafından yürütülmüştür ve kendisi de 1468 yılında borç içinde hayatını kaybetmiştir.

Gutenberg, döneminin teknik imkanları çerçevesinde kitap baskısını gerçekleştirerek dünya kültür mirasına çok büyük bir katkı sağlamıştır. Böylece Gutenberg, kitap, broşür, gazete, afiş ve duyurular yoluyla bilginin geniş halk kitlelerine ulaşabilmesini mümkün kılmıştır.

Vankulu Lügatı, 1756.

İbrahim MÜTEFERRİKA (1674, Kluj, Romanya-1745, İstanbul)

Macar asıllı İbrahim Müteferrika Osmanlı Devleti'nde 1719-1720 yıllarında Türkçe kitap yayımlayan ilk basımevini kurmuştur. İstanbul'da basımevi kurmak isteyen Sait Efendi ile birlikte Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın desteğini de alan İbrahim Müteferrika ancak Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin dinle ilgili olmayan eserlerin basılabileceği yönünde verdiği fetva sonrası matbaasını açabilmiştir. Yurt dışından getirilen makine ve teçhizat kullanılarak 1727 yılında çalışmaya başlayan matbaada ilk basılan eser Arapça-Türkçe Sözlük Vankulu Lügatı (1729) olmuştur. Daha sonra sözlüklerin yanı sıra coğrafya ve tarih konulu her biri 500-1000 adet basılan eserlerin sayısı 17 olmuştur. İbrahim Müteferrika'nın 1745 yılındaki ölümünden sonra matbaayı Rumeli kadılarından İbrahim Efendi ile Anadolu kadılarından Ahmet Efendi üstlenmiştir.

Peter SCHÖFFER (1425-1503)

Gutenberg'ten sonra 1457 yılında onun matbaasını üstlenmiş olan yardımcısı.

Baskı tekniğini geliştirmiş, metin üzerine süslemeleri iki kademeli baskı aşamasıyla kırmızı ve mavi renklerde basmayı başarmıştır. Ancak baş harfler veya paragraf başlarına yapılan iki kademeli baskı karmaşıklığı ve zorluğundan dolayı yerleşememiş, kitaplara 18. yüzyıla kadar elle boyamalar yapılagelmiştir. Daha sonrasında ise bu Ortaçağ kitap boyama geleneğinden vazgeçilmiştir.

Peter Schöffer'in bugün tipograf ve matbaacı olarak Gutenberg'i geçtiği, Avrupa baskı tarihinin sanatsal açıdan en iyi ve önemli matbaacısı olduğu kabul edilmektedir. Basmış olduğu 250 kitap, broşür ve duyuru ile uluslararası alanda basım dünyasını etkilemiş ve baskı kalitesini en yüksek seviyeye ulaştırmıştır.

Peter SCHÖFFER, İnkunabel sayfası, Mainz, 1475.
Basılmış metin üzerine paragraf başındaki büyük ve süslü inisyal harfleri ve metin süslemeleri elle yazılmış.

İNKUNABEL

Latince "incunabulum" (beşik) kelimesinden gelen İnkunabel veya beşik baskısı ile matbaanın Gutenberg tarafından bulunuşundan 1500 yılı sonuna kadar geçen yarım yüzyıllık süreç içinde basılan tüm eserler tanımlanmaktadır.

Kitapların yanısıra aynı dönemde basılmış olan broşür, afiş, duyuru ve mektuplar da inkunabel olarak kabul edilirler.

İlk inkunabelları basan Gutenberg ve arkadaşları, bu kitaplarda Ortaçağ kitap geleneğinde var olan renkli desenler, çiçekler, yapraklar, masal kahramanları, insan, hayvan ve melek figürleri ve müzik aletleri gibi süslemelere yer vermişlerdir. Ancak baskı yoluyla mümkün olmadığından bu resimler baskı sonrası elle işlenmişlerdir.

İnkunabeller döneminde kitapların çoğu büyük boyutta basılmış olmasına karşın kitap fiatları ve taşıma zorluğundan dolayı kitap boyutları zamanla küçülmüştür.

İnkunabel sayfası
Ulm, 1489.
Basılmış metin üzerine paragraf başındaki büyük ve süslü inisyal harfleri ve metin süslemeleri elle yazılmış.

"De Simplici Medicina", 14. yüzyıl. Basel, 1960.
Orijinali İsviçre'nin Basel Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan eserin tıpkıbasımı üniversitenin 500. yıl kutlamaları kapsamında Sandoz Firması tarafından bastırılmıştır.

TIPKIBASIM (FAKSİMİLE)

Latince tıpkısını yapma anlamına gelen "facsimile" den gelen "tıpkıbasım" veya "faksimile" bir eserin orijinaline sadık kalınarak, boyut, renk, malzeme, cilt ve içinde bulunduğu koşulları bire bir verecek şekilde gerçekleştirilen aynı basımıdır.

Günümüzün özel ve karmaşık baskı teknikleriyle sınırlı sayıda üretilen tıpkıbasımlar pahalı kitaplar olarak kütüphanelerde yer alırlar. Ortaçağ'ın değerli el yazmaları, inkunabeller, haritalar veya diğer ender kitap ve belgelere ulaşabilme ve onları genele yayma yolunda tıpkıbasımlar önemli bir işlev üstlenirler. Orijinal eser korunurken aynı eserin tıpkıbasımı, kütüphanelerde rahatlıkla ele alınabilir veya sergilerde yer alarak orijinal eserin zarar görmesini veya çalınmasını önleyebilir.

"Der Türken Kalender"
(Gutenberg'in 1455 yılı için Türk Takvimi) Köln, 1928.
Gutenberg'in 1454 yılında bastığı "1455 Yılı için Türk Takvimi"nin elle dizilip ahşap el baskısında basılmış, elle işaretlenmiş tıpkıbasımı. Baskıda kullanılan harfler Gutenberg'in tekniğiyle D. Stempel firmasında dökülmüş, el yapımı kağıt F. W. Zanders firması tarafından üretilmiştir.
Ortaçağ el yazmalarında, el yazmasını tamamlayan hattatın boş bıraktığı paragraf başlarına, başlıklara, kelime aralarına elle, genellikle kırmızı boyayla boyanan harf ve süslemeler yapılmaktaydı. İnkunabeller döneminde basılan kitaplara da el ile yapılmış olan bu süslemeler çok zahmetli ve pahalı olduğu için daha sonraları yerini tamamıyla baskı tekniğine bırakmıştır. "Gutenberg'in 1455 yılı için Türk Takvimi"ndeki yazılar üzerindeki el süslemeleri ve işaretler aslına uygun olarak elle boyanmıştır.

Gerhard MERCATOR
"Atlas Sive Cosmographicae Meditationes De Fabrica Mundi Et Fabricati Figura"
Mercator Atlas, 1595.
Berlin, Coron Verlag, 2006.
16. yüzyılın en önemli coğrafyacısı ve haritacısı olan Gerard Mercator (Gerard de Kramer, 1512-1594) ATLAS adını verdiği bu çalışmasıyla Ortaçağ'ın dünya anlayışını değiştiren çok önemli bir kültür tarihi hizmetini gerçekleştirmiştir. Haritacılığa matematiksel temel kazandırmış Mercator bakış açısı günümüzde hala tüm deniz haritalarının temelini teşkil etmektedir. Aynı zamanda matematikçi, düşünür, din alimi olan Mercator yaptığı harita ve dünya küreleriyle ünü İslam dünyasına kadar yayılmış çok tanınmış bir alimdi.

DIOSCORIDES, "Der Wiener Dioskurides: Codex Medicus Greacus (Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi)
Akademischer Druck und Verlaganstalt, 1999.
MS 512 yılında Bizans Prensesi Juliana Alicina'ya, yaptırdığı bir kilise karşılığında Bizans halkı tarafından hediye olarak hazırlatılmış olup, günümüze ulaşan en eski Dioskorides el yazmasıdır. MS 1.yüzyılda yaşamış olan ünlü hekim, eczacı ve botanikçi Dioskorides'in şifalı bitkiler kitabı içerdiği metinlerin yanı sıra aslına çok uygun 500 civarında botanik ve zooloji çizimleri içerir.
Kutsal Roma Germen İmparatoru'nun elçisi olarak 1554-1662 yılları arasında İstanbul'da bulunan Ogier Ghiselin de Busbecq tarafından Kanuni Sultan Süleyman'ın doktoru Musa bin Hamon'un varislerinden satın alınarak Viyana'ya getirilmiştir.
Yaşı, içerdiği bilgi ve sanat tarihi değeriyle günümüzde dünyanın en değerli el yazmalarının başında gelmekte olup, UNESCO tarafından "Memory of the World" listesine alınmıştır.

BASKI MAKİNASI (EL PEDALI)

Kas gücü ile çalışan bu baskı makinesi kartvizit, etiket, broşür, mektup kağıdı ve kart gibi küçük boyutlu baskı işlerinde kullanılmaktadır. 19. yüzyılda üretilmeye başlanmış olan el pedalının A3 boyutuna kadar baskı yapabilen çeşitleri bulunmaktadır. Daha büyük boyutlu baskılar için elle çalışanın yerini motorla çalışanı almıştır. El pedalının çekilmesi ile birlikte iki merdane, tabaktaki boyayı aldıktan sonra, makinenin gövdesine sabitlenmiş kurşun harflerin yüzeyine verir. Kolun hareketinin devamında merdaneler tekrar boya tabağına gidince, kağıdı tutan plaka baskı kalıbına bastırılmış olur ve baskı gerçekleşir.

BASKI TEKNİKLERİ

Desen veya resmin metal, ahşap, taş, muşamba veya başka bir malzeme üzerine çizildikten sonra oluşturulan kalıp ile boya veya mürekkep kullanarak, mekanik yöntemlerle çoğaltılarak basılması işlemidir.

Sanatçının kendisi veya görevlendirdiği bir usta tarafından sınırlı sayıda basılan özgün baskılar, numaralanır ve sanatçı tarafından imzalanır. En çok kullanılan özgün baskı teknikleri şunlardır:

Çukur Baskılar:

Bakır gravür

Leke baskı (akuatint)

Ağaç gravür

Gravür

Çelik gravür

Yüksek Baskılar:

"Schrotschnitt"

Ağaç baskı

Linol baskı

Düz Baskılar:

Litografi (taş baskı)

Monoprint

Elek baskı:

Serigrafi

Baskı teknikleri yazı veya resimden oluşan eserlerin çukur baskı, yüksek baskı, düz baskı ve elek baskı gibi değişik yöntemler kullanılarak hızlı bir şekilde kağıt veya başka bir malzeme üzerine taşınarak çoğaltılması işlemidir.

"SCHROTSCHNITT"

15. yüzyılda kısa bir süre kullanılmış olan bir yüksek baskı tekniğidir. Pirinç, bakır gibi yumuşak bir metal ya da sert bir ağaca uygulanan bu teknikte desen yüzeye çizildikten sonra resimde basılmayacak alanlar ağaç baskıda olduğu gibi kesilip atılmak yerine nokta uçlu bir kakma kalemine vurularak çukurlaştırılır. Boya sürüldükten sonra tahta baskıda olduğu gibi yüksek yerler siyah çukur yerler beyaz kalır.

Kökeni altın ve gümüş atölyelerine giden bu teknikte önceleri metal kullanılmış, ancak resim basma ihtiyacı artınca kolay işlenebilir ve ucuz olan ağaç kalıba geçilmiştir. En eski örneği 1452 en yenisi 1470'lerin sonundan kalan "Schrotschnitt" genellikle o dönemin kitap sayfalarının kenar süslemelerinde kullanılmıştır. Bu teknikle elde edilmiş kitap resimleri çok enderdir.

AĞAÇ BASKI

Bir yüksek baskı tekniği olan ağaç baskı, 15. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu teknikte düz bir tahta üzerine çizilen desenin basılmayacak kısmı bıçaklar yardımıyla kesilerek atılır. Baskı yapılırken kağıt, yalnızca oyulmamış yüksekte kalan yerlerdeki mürekkebi alır. Kurşun harflerle yapılan kitap baskısında olduğu gibi ağaç baskıda da, kağıt üzerinde hafif bir ezilme izi görülür.

BAKIR GRAVÜR

Bir çukur baskı tekniğidir. 1450'lerde ortaya çıkmış bu teknikte desen, değişik uçlu oyma kalemleriyle bakır bir levhaya oyulur. Desenin koyu lekeleri paralel veya çapraz oyulmuş hatlarla elde edilir. Desen tamamlandıktan sonra yüzeye sürülüp oyulmuş alanlara dolan baskı mürekkebinin fazlalığı dikkatlice bakırın yüzeyinden silinir. Mürekkep yalnızca oyulmuş alan ve çizgilerde kalır. Baskı sırasında bakır levhaya yatırılan nemli kağıt oyulmuş alanlarda kalan mürekkebi emer. Bakırın yumuşak yapısından dolayı levha yalnızca birkaç yüz adet baskı için kullanılabilir.

William Hogart'ın 1697 tarihli gravürünün 1764 tarihli baskısı.

LEKE BASKI (AKUATİNTA)

Çukur baskı tekniğinde kullanılan bir tonlama yöntemidir. Metal levhanın yüzeyine toz reçine serpilir. Levhanın alttan ısıtılmasıyla reçine eriyip yüzeye yapışır. Beyaz kalacak yerler vernik ile kapatılarak levha asit banyosuna sokulur. Bu işlem açıktan koyuya diğer tonlamalar için tekrarlanır. Daha sonra reçine artıkları yüzeyden temizlenir. Desen tamamlandıktan sonra yüzeye sürülüp oyulmuş alanlara dolan baskı mürekkebi dikkatlice levhanın yüzeyinden silinir. Mürekkep yalnızca oyulmuş alan ve çizgilerde kalır. Baskı sırasında levhaya yatırılan nemli kağıt çukur yerlerde kalan mürekkebi emer.

GRAVÜR

Bir çukur baskı tekniği olan gravür 1500'lerde ortaya çıktı. Bu teknikte desen metal plakaya doğrudan oyulmaz; aside dayanıklı bir vernik plaka yüzeyine sürüldükten sonra sivri uçlu oyma kalemleriyle çizilir. Daha sonra asit küvetine yatırılan plakadaki oyulmuş yerler asit yardımıyla çökertilir. Asit banyosu sonrası plakadaki vernik temizlenir, diğer çukur baskı tekniklerinde olduğu gibi yüzeye mürekkep sürülüp baskı gerçekleştirilir.

Çelik baskı, 1862.

ÇELİK GRAVÜR

Bakır gravürden farklı olarak neredeyse sınırsız baskı imkanı veren çelik baskı 1820 yılında bulunmuş olan bir çukur baskı tekniğidir. Çelik gravürde iki kalıp kullanılır, üzerine desenin oyulduğu ana kalıp ve baskı esnasında kağıdı ana kalıba sıkıştıran karşı kalıp. Baskı mürekkebinin üzerine desenin oyulduğu ana kalıba sürülmesinden sonra fazla mürekkep silinir, böylece mürekkep yalnızca çukur yerlerde kalır. Bu kalıbın üzerine kağıt yatırılıdıktan sonra çok büyük bir güçle karşı kalıp kağıdı ana kalıptaki çukurlara iter. Böylelikle çukur alanlardaki boya tamamıyle kağıda geçer.

AĞAÇ GRAVÜR

Bir alçak baskı tekniği olan ağaç gravür, 18. yüzyıl sonlarında İngiltere'de bulunmuş olup, 19. yüzyılda resimli kitap ve dergi basmakta kullanılmıştır. Bu teknikte, sağlamlığından dolayı ağacın gövdesine dik kesilmiş bir tabaka alınır. Tahtanın üzerine desen çizildikten sonra basılacak kısımlar bıçaklar yardımıyla oyularak atılır. Baskı yapılırken kağıt yalnızca oyulan yerlerdeki desenin mürekkebini alır.

Dolmabahçe Sarayı, 1890.

Ağaç gravür, 1890.

Kromolitografi, 1889

LİTOGRAFİ (TAŞ BASKI)

Litografi 1796 yılında Alois Senefelder tarafından Münih'te bulunmuş bir düz baskı tekniğidir. Bu teknikte yağı emen özel bir kireç taşı kullanılır. Lito taşının yüzeyi düzlenip parlatıldıktan sonra resim taşın üzerine yağlı lito kalemi ile çizilir. Resim kuruduktan sonra nitrik asitli arap zamkı taşın üzerine sürülür. Baskı öncesi yüzeye su sürülür. Bu aşamada resmin olduğu yerler yağlı olduğu için suyu almaz ancak diğer kısımlar suyu emer. Rulo ile yüzeye sürülen mürekkep yağlı kısımları boyar; suyu emen kısımları boyamaz. Yüzeye yatırılıp ezilen kağıt mürekkepli alanlardan deseni alır.

LİNOL BASKI

Ağaç baskı gibi bir yüksek baskı tekniğidir.. Üzerine desen çizilen linolyum oyma bıçakları ile oyularak baskı kalıbı oluşturulur. Ağaç baskıda olduğu gibi rulo ile boya sürüldükten sonra linolyum üzerine kağıt yatırılarak desenin kağıda geçmesi sağlanır. Her renk için ayrı kalıplar hazırlanır.

Hülya Yalçın, linol baskı, 2012.

Akın Akgün,
1984 yılında Lichtenstein Krallığı'na Ultraiht firması tarafından hediye edilmek üzere İzmir'de basılmıştır.

SERİGRAFİ

Bir ipek baskı tekniğidir. Tahta kasnağa gerilmiş ipek, baskı yapılacak kısımları açık kalacak şekilde maskelenir, sıyrılarak yüzeyde yürütülen mürekkebin açık kısımlardan alttaki kağıt veya başka malzeme üzerine geçmesiyle baskı sağlanır.

20. yüzyılın başlarından itibaren ticari amaçlar için kullanılagelen serigrafi tekniği, 1930'lardan itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nden başlayarak sanatsal alanda kendini göstermeye başladı. 1960'larda Pop Art sanatçıları tarafından fotoğraf ile birlikte kullanılarak çok özgün çalışmalar ortaya çıktı.

the history of Reynard the Foxe
TYPOETEN
Typographische Dichterporträts von Ralf Maurer
TYPOETEN

TİPOGRAFİ

"Harflerle yazmak" (typos: figure/harf, graphein: yazmak) olarak çevrilen Yunanca kökenli tipografya, baskı tekniğinde harf, resim ve sembollerin sanatsal ve deneysel kompozisyonlarla ifade edilmesi anlamına gelmektedir. İlk kez Gutenberg'in metal harflerini tanımlamakta kullanılmıştır.

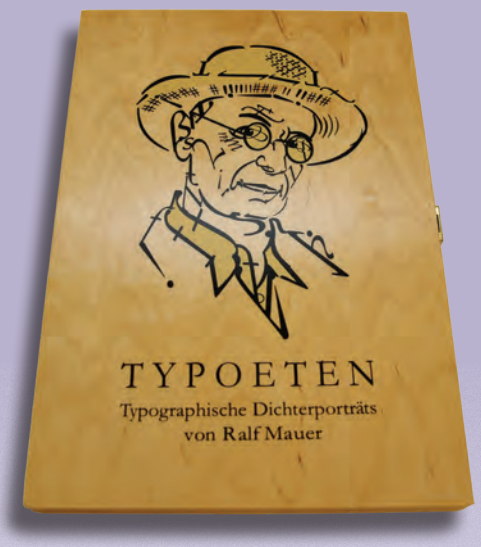
Edebiyatta ve sanat tarihinde yazı ile resmin biraraya geldiği çalışmalara, Ortaçağ ve Rönesans'ın figürlü alfabelerinde, Barok dönemin görsel şiirlerinde ve 20. yüzyılın Kübizm ve Dadaizm'inde rastlamaktayız.

"Kelime resimleri" oluşturmak için önceleri kurşun harfler ve el dizgisiyle teknik açıdan yaşanılan zorluklar günümüzde fotoğraf ve bilgisayar teknolojileri ile aşılmış ve sanatçı harf ve işaretleri yerleştirme konusunda sınırsız özgürlük kazanmıştır.

Tipografi bugün baskı yazıları ve noktalama işaretlerinin sanatsal ve tasarıma dayalı özelliklerini ve üretim teknolojilerini konu alan bir uzmanlık alanı olarak kabul edilmektedir. Reklamcılık ve web tasarımı gibi alanlarda görsel mesajı verebilmek için sıkça kullanılmaktadır.

Karl KLINGSPOR,
"Über Schönheit von Schrift und Druck",
Schauer, Frankfurt, 1949.
Kimisi katlı ve renkli birçok yazı tasarım örnekleri içeren, yazı ve baskı sanatının güzelliği üzerine Karl Klingspor'un yazmış olduğu tipografi kitabı.
Klingspor, 20. yüzyılın başlarında dönemin Alman sanatçılarını yazı karakterleri geliştirmeye teşvik eden, harf döküm firması sahibi bir tipograf ve kitap sanatları uzmanıydı.

Ralf MAUER
"TYPOETEN"
Typographische Dichterportraets
Officina Ludi, 2011.
Ralf Mauer'in tipografi sanatının zenginliğini anlatan tipografik şair portreleri kitabı. Sanatçı 24 şair portresini ele aldığı bu çalışmasında, her bir şair için ayrı bir yazı karakteri seçmiş ve bunları kullanarak herbiri birer sanat eseri sayılabilecek resimler yapmıştır. Harf ve işaretlerden oluşan bu resimlerin olduğu sayfaların arkasında, portrede kullanılan yazı karakteri ve şairden alıntı metinlere yer verilmiştir.
Ralf Mauer, tipografi ve grafik eğitimi sonrası 40 yıldan fazla bir süredir yayınevleri ve reklam ajanslarında sanat yönetmeni ve grafik tasarımcı olarak çalışmaktadır.

Hans Christian Andersen
Honoré de Balzac
Heinrich Böll
Bertolt Brecht
Wilhelm Busch
Annette von Droste-Hülshoff
Gustave Flaubert
Johann Wolfgang von Goethe
Heinrich Heine
Ernest Hemingway
Hermann Hesse
E.T.A. Hoffmann
James Joyce
Franz Kafka
Thomas Mann
Jean Paul
Edgar Alan Poe
Marcel Proust
Rainer Maria Rilke
Friedrich Schiller
Leo Tolstoy
John Updike
Oscar Wilde
Virginia Woolf

Bertolt Brecht

Ernest Hemingway

Franz Kafka

Johann Wolfgang von Goethe

William MORRIS
"Der Erneuerer der Buchkunst"
The Monotype Corporation Limited, Bern, 1958.
Sanatlar ve Zanaatkarlar (Arts and Crafts) akımına öncülük eden İngiliz endüstri tasarımcısı, zanaatkar ve desinatör William Morris, aynı zamanda kitap tasarımlarıyla ünlü Kelmscott Basımevi'nin kurucusu ve sahibidir.

Hans Adolf HALBEY'in önsözüyle
"Das Werk Walter Gleinigs"
1980.
20. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Dresdenli tipografi sanatçısı Walter Gleinig'in orijinal çalışmalarını içeren güzel tasarım kitabı.

Bazon BROCK
"Kotflügel"
Verlag Faber & Faber, Leipzig, 2006.
Yazı dilini bilgi iletme işlevi dışında içerikten bağımsız kendi estetiği ve anatomisiyle ele alan Bazon Brock ona resimsel bir yapı verdiği bu kitabında ünlü Alman afiş sanatçısı ve tipograf Prof. Gert Wunderlich'in 8 orijinal tipografi örneğini de yer veriyor.

KİTAP BİÇİMLERİ

Kitap bugünkü şeklini alana kadar bir çok aşamalar geçirmiştir. Ağaç kabuğu kitap, rulo kitap, mumlu yazı tahtası ve günümüz kitap biçiminin atası codex bu aşamalardan yalnızca birkaçıdır.

Kitabın veya cildin gelişimi bölgesel malzemelere bağlı olarak kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Kitabın bugüne kadarki evriminde koruma ve kullanabilirlik gibi fonksiyonları ciltçileri her devirde meşgul eden bir konuydu. Bu süreç içinde ciltçi kitabın pratik kullanımı dışına çıkarak onu parşömen, deri, değerli metal ve taşlar kullanarak süslemiştir. Ancak üzerine yazı yazılan malzeme kitabın şeklini ve tasarımını belirlemede ana rol oynamıştır.

"ETİYOPYA BÜYÜ RULOSU"
Yaklaşık 1880.

Kırmızı siyah renklerle yazılmış metinler ve bir resim içeren orijinal parşömen rulo kitap.
Etiyopya büyü ruloları eski dönemlerden beri din adamları tarafından hazırlanır, felaketlere, hastalığa ve korkuya karşı muska olarak kullanılırlardı. Büyü ruloları çoğu zaman kötü ruhlara karşı kullanılıyordu. 9 cm genişliği 1 veya 2 hayvan uzunluğunda bu rulolar iple bağlanır, boyunda veya belde taşınırdı.

ÇİN BAMBU KİTABI
"Sunzi Bingfa" (Savaş Sanatı), Sun Zi, 20. yüzyıl.

Sun Zi (Sun-Tzu, Sun Tse, Ssun-ds), MÖ 544-496'da yaşamış ünlü Çinli general, askeri teorisyen ve filozoftur. Savaş stratejisi üzerine yazdığı Savaş Sanatı adlı eseri dünyanın en eski stratejiler kitabı olarak bilinir.

Bambu şeritleri kağıdın icadından çok önceleri Çin'de, MÖ 16. yüzyıldan beri yazı malzemesi olarak kullanılmıştır. Kesildikten sonra ateş üzerinde kurutulan bambu çubukların üzerine yazı işlenir ve bunlar birbirine iple bağlanarak bir kitap oluşturulur.

"PUSTAKA (PUSTAHA)"
BATAK YERLİLERİNİN AĞAÇ KABUĞUNDAN BÜYÜ KİTABI
Çift taraflı olarak ağaç kabuğu üzerine yazılmış akordiyon şeklinde katlanmış orijinal el yazması. Muhtemelen 19. yüzyıl.

Kayın ağacı kabuğu yazı malzemesi olarak en az MÖ. 4. yüzyıldan beri Uzak Doğu'da kullanılmaktadır. Akordiyon biçimli ağaç kabuğu kitap "Pustaka", Orta Sumatra'da yaşayan Batak yerlilerinin 1000 yıl önce Hintli tüccarlar tarafından Sumatra'ya götürdükleri Sanskritçe kökenli yazılarla ve yanı sıra şekillerle ifade ettikleri büyü tariflerini ve tıbbi bilgileri içerir. Din adamı "datu" bu yazıyı kullanmaya yetkili tek kişiydi. Yalnızca Datu ve öğrencileri kitabın içindeki gizemi biliyorlardı.

KOPERT CİLT ÖRNEĞİ
Stuttgart, 2000. Parşömen ciltli ve deri bağcıklı kitap.

Adı, Latince örten, kapatan anlamına gelen coopetorium'dan gelir. 12. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar kullanım alanı bulan, parşömen, deri veya kumaş ciltli, gösterişsiz, taşıması kolay bir kitap türü. Klasik Türk ciltlerindeki, kitap yanını koruyan "mikleb" ve "sertab"ın işlevini gören uzantısı vardır.

METAL MENTEŞELİ KİTAP
"Frankfurter Evangelishes Gesangbuch"
Verlag von Moritz Diefterweg, Frankfurt, 1886.
Filigran metal süslemeli menteşeleri içinde kadife ciltli kitap.

"DÖVMELER KİTABI", Birmanya, yaklaşık 1950. Tek örnek hazırlanmış, kabartma gümüş kapaklı akordiyon kitap. Çift taraflı boyanmış el yazılı, karton üzerine pirinç kağıdı kaplı.

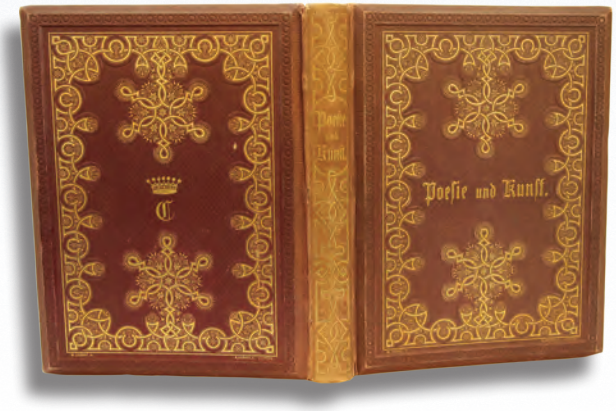
Birmanya mitolojisinin iyi ve kötü ruhları (Nats), taşıyanı koruyacağına inanılan dövmeler şeklinde ifade edilmiş.

"Mıklepli Mushaf Cilt Örneği".
Cilt Kapağı yazı ve deseni: Aynur Maktal
Cilt: Gülşah İkbal Özkeskin

"KURAN-I KERİM"
taş baskı,

"Blatter und Blüthen Deutscher Poesie und Kunst", Brandstetter, Leipzig, 1867.

19. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan ünlü Alman cilt ustası R. Gerhold'un altın yaldız baskılı dekoratif cildi.

"ÇİN AKORDİYON KİTAP"

İki sert kapak arasında akordiyon şeklinde katlanmış yapraklardan oluşan bir kitap türüdür. Çin'de hala kullanılmakta olup günümüz kitap sanatçılarının sınırlı sayıda yaptıkları eserlerinde karşımıza çıkar.

Dante ALIGHIERI
"La Divina Commedia"
G. Barbera, Editore, Floransa, 1903.
Elle boyanmış, süslenmiş parşömen ciltli kitap.

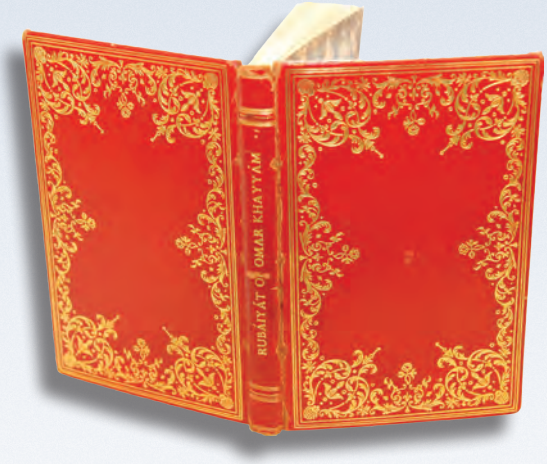
TORBA KİTAP
"Alter Wein in neuen Schlauchen"
Faber & Faber, Leipzig, 1975.

14. yüzyıldan itibaren dini içerikli kitapların ciltlenmesinde kullanılmıştır. Ciltte kullanılan derinin kitap kapağının alt kısmında uzunca bırakılarak düğümlenmesiyle oluşturulur. Bu düğümden tutularak torba gibi elde veya kemere sıkıştırılarak taşınır. Cilt kapağında tahta, kitap içinde parşömen kullanılır. 16. yüzyıldan sonra üretilmeyen bu kitapların deri uzantısı, raflarda kolayca saklanabilmesi amacıyla daha sonraki dönemlerde kesilmiştir. Bu nedenle çok az orijinal örneği günümüze ulaşmıştır. Günümüzde Avrupa müze ve kütüphanelerindeki torba kitap sayısı 23 adettir.

"LONTAR" (PALMİYE YAPRAĞI KİTAP)
Birmanya, yaklaşık 1920.

Tahta kapaklar arasına bir ip ile tutturulmuş, çift taraflı yazılmış palmiye yaprakları içeren kitap. Lontar ya da palmiye yaprağı kitap Asya kökenlidir. İçinde yazı malzemesi olarak belli bir palmiye cinsinin yaprakları, kapak olarak da çoğunlukla bambu tahtası kullanılır. Metin yaprak üzerine bir iğne oyulur ve arkasından yapraklar is ile ovulur. Kitap içindeki ip yardımıyla açılır, kapanır.

W.A. WRIGHT
"Rubaiyat of Omar Khayyam" (Trans. Fitzgerald)
Macmillan & Co Ltd.,
Londra, 1958.

Hermann SUDERMANN
"Johannisfeuer"
Cotta'sche Buchandlung,
Stuttgart, 1910.
Kapak içi renkli kağıtla dekore edilmiş Art Nouveau dönemi cildi.

Otto PETTERS
"Kapuziner-Predigt"
Verlag von Otto Petters, Heidelberg, 1899.
Karton üzerine elle basılıp, sırttan iple tutturulmuş cilt.

İ.Ö. 3. yüzyıla kadar giden örnekleri bulunmaktadır. Katlanıp içiçe konmuş ve sırttan bir iple birbirine tutturulmuş yapraklardan oluşur. Günümüzdeki kitap biçiminin atası sayılabilir.

Salvador DALI
"Verborgene Gesichter"
Fischer Verlag, Hermstein, 1973.

Salvador Dali'nin tasarımıyla yalnızca 50 adet üretilmiş, orijinal Dali imzalı, numaralı özel baskı kitap.
Üzerine kitap numarası (11) basılmış, mantar cilt koruma kutusu içinde, çuval bezi kaplı, keten ipli cilt.

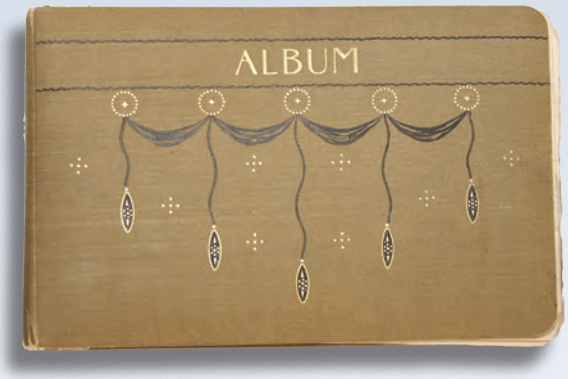
ALBÜMLER

Albümler 16. yüzyılın ortalarında ortaya çıkıp, özellikle üniversite öğrencileri tarafından 19. yüzyıla kadar kullanılagelmiş özel defterlerdir. Öğrencilerin yanı sıra profesörler, din adamları, askerler, gezginler ve soyluların da kullandığı bu defterlere bir ziyaret ve kutlama çerçevesinde karşılıklı olarak kayıtlar düşülürdü. Dönemlerinin önemli kişiliklerinin imzalarını biriktirmekte de kkullanılan albümler bazen tavsiye mektubu yerine de geçmişlerdir. Genellikle kısa bir metin ya da şiirin yer aldığı bu albümler İstanbul'dan gelen ebru ve diğer renkli kağıtları da içine alarak sahipleriyle tüm Avrupa'yı dolaşmışlardır. İlk albümlere bu özel renkli kağıtların yanı sıra resimler ve desenler çizilmiş veya resimli hazır albüm sayfaları satın alınarak içlerine eklenmiştir.

1800'den itibaren kabartma deri veya suni deri kapaklı albümler, defter veya içine sayfalar konabilen kaset biçiminde yapılmış ve satışa sunulmuştur.

Albümler 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni baskı teknikleri ve özellikle renkli litografiyle basılmış kabartma resimlerle süslenmişlerdir.

Eski albümler içerdikleri kayıtlarla bize yazıldıkları dönemin kişi ve olayları hakkında önemli bilgi veren kaynaklar olmanın yanı sıra geçmişin kağıt ve renkli kağıt tarihini de gözler önüne sermektedirler.

Album Amicorum
W. Ritter, Zittau, 1905.
Dekoratif taşbaskı resimler ve renkli kağıtlarla süslenmiş, Art Nouveau dönemi hatıra defteri.

Album Amicorum
Margarete, Stuttgart, 1911.
Dekoratif taşbaskı resimler ve renkli kağıtlarla süslenmiş, Art Nouveau dönemi hatıra defteri.

Die ich ist um

MİNYATÜR KİTAPLAR

Tasarımı ve tipografisi, boyutuna uygun olarak düzenlenmiş olan küçük boyutlu kitaplardır. Uluslararası literatürde boyutları 7.62 x 7.62 cm (3x3 inch)i geçmeyen kitaplar minyatür kitap olarak kabul edilmesine karşın Almanca konuşulan Orta Avrupa'da 10 x 10 cm boyutlarındaki kitaplar da minyatür kitap olarak kabul edilirler.

Bilinen en eski minyatür kitap Matthias Moravus'un 1486 tarihinde Napoli'da bastığı 7.6 x 5.1 cm boyutlarındaki "Officium Beatae Virginis Mariae" dır. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren minyatür kitap yapımı çok yaygınlaşmıştır.

Sanatsal ve teknik açıdan yüzyıllardan beri koleksiyonerlerin ilgisini çeken minyatür kitaplar çok kolay taşınabilmeleri, narin yapıları ve sevimli boyutlarından dolayı günümüzde varlığını sürdürmektedir.

Bugün birçok ülkede minyatür kitap dernekleri, kulüpleri ve koleksiyonerleri vardır.

Dave Wood
"Rubaiyat of Omar Khayyam"
D. J. Harwood & Associates,
Pomona, 2009.
(43 x 40 mm)

Meister Eckhart
"Die wichtigste Stunde"
Fliegenkopf Handsatzwerkstatt,
Münih,
(67 x 39 mm)

Minyatür Kitaplar

Christopher Weimann
"Marbling in Miniature"
Dawson's Book Shop, Los Angeles, 1980.
(75 x 57 mm)

Maren MAU,
"Marmorpapiere",
Tübingen, 1986.
(82 x 54 mm)

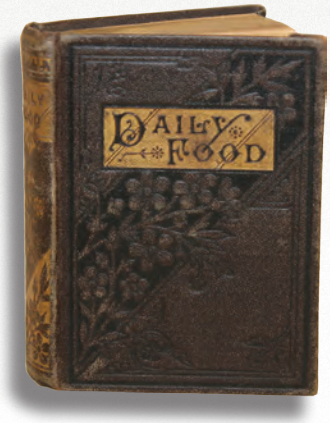
Dr. Sikota GYOZO,
"Vasarely", Officina Nova,
Budapeşte.
(78 x 68 mm)

Nedim SÖNMEZ,
"A History of Marbled Flowers",
Jaeckle-Sönmez Verlag,
Tübingen, 1991.
Sırt şirazesi ipekten elle örülmüş, keçi derisi üzerine 22 ayar altın yaldızlı, 10 orijinal minyatür ebru çiçek içeren, sınırlı sayıda basılmış, numaralı, imzalı minyatür kitap.
(74 x 55 mm)

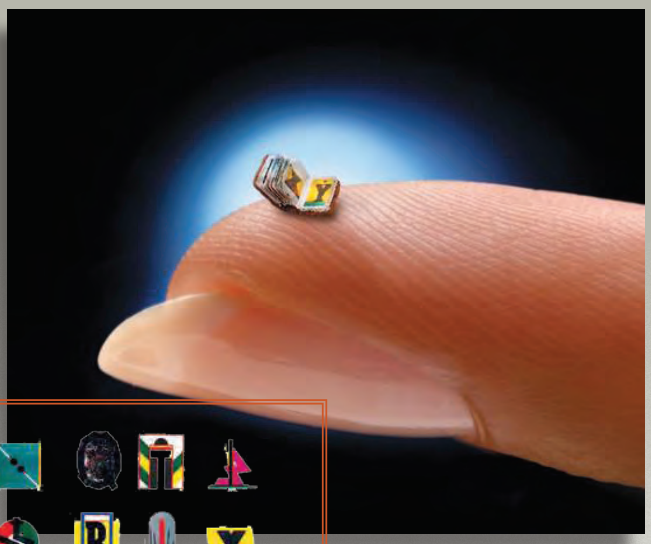
Ebru örnekleri içeren,
el yapımı akordiyon
kitapçık. 1982.
(74 x 62 mm)

"Daily Food"
T.Y. Crowell, New York,
1880.
(82 x 62 mm)

Dünyanın en küçük kitabı
Josua REICHERTS
"Bilder-ABC"

32 sayfalık Japon ipek kağıdına basılmış ve elle deriye ciltlenmiş, kaset içindeki bu kitabın ağırlığı 5 miligramdır. Resimli alfabe harflerini içerir.
(2.4 x 2.9 mm)

"Dualar kitabı"
Gutenberg Müzesi, Mainz, Almanya

Basım sonrası elle ciltlenmiş, altın yaldız baskılı, deri kapaklı yedi dilde dualar kitabı.
(3.5 x 3.5 mm)

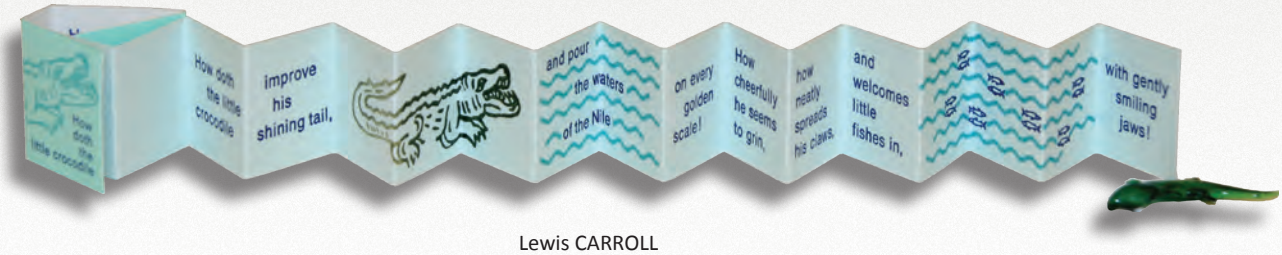

Heinrich KÜHNE
"Wittenberger Buchdruckersignets"
Offizin Andersen Nexo, Leipzig, 1983.

Orijinal deri cildinde altın yaldız baskılı, koruma kutusu içinde minyatür kitap.
(57 x 59 mm)

Rabindranath TAGORE
"Leuchtkaefer"
Hyperion-Verlag, Freiburg im Breisgau, 1961.
(94 x 65 mm)

Lewis CARROLL
"How doth the little crocodile"
Fliegenkopf Handsatzwerkstatt, Münih,
(20 x 20 mm)

AYRAÇLAR

Avrupa kitap kültürünün Ortaçağ'dan beri önemli bir parçası olan ayraçlar okunmakta olan kitap içinde en son okunan yeri bulmakta kullanılan işaretlerdir. Yüzyıllar boyunca cilt atölyelerinde el emeği ile hazırlanan ayraçlar 19. yüzyıldan itibaren baskı tekniklerinin gelişmesi ile ucuz olarak ve çoğu zaman üzerlerine reklam alarak üretilmişlerdir. Ayraçlarda en çok kullanılan malzeme karton ve kağıt olmasına karşı parşömen, deri, kumaş, tahta ve metal gibi değişik malzemeler de kullanılmıştır.

Kitap ayracı, Çin.
(7,5 x 5 cm)

"Goethe" kitap ayracı, 1930.

Goethe'nin bir şiirinden alıntının ipek üzerine işlendiği, resimli, dekoratif güllerle süslemeli ayraç.
(22 x 5 cm)

KİTAP SANATLARI

Batıdan Uzak Doğu'ya birçok kültürde "güzel yazı" ve İslam dünyasında "hat" sanatı yüzyıllardan beri en önemli kitap sanatı olarak varlığını sürdürmektedir.

El yazmalarını veya güzel yazıları altın kullanarak süsleme sanatı olan tezhib ile kitap resmi sanatı olarak gelişen minyatür, kitap sanatlarının diğer önemli iki dalıdır.

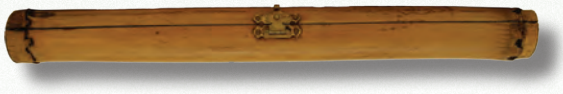

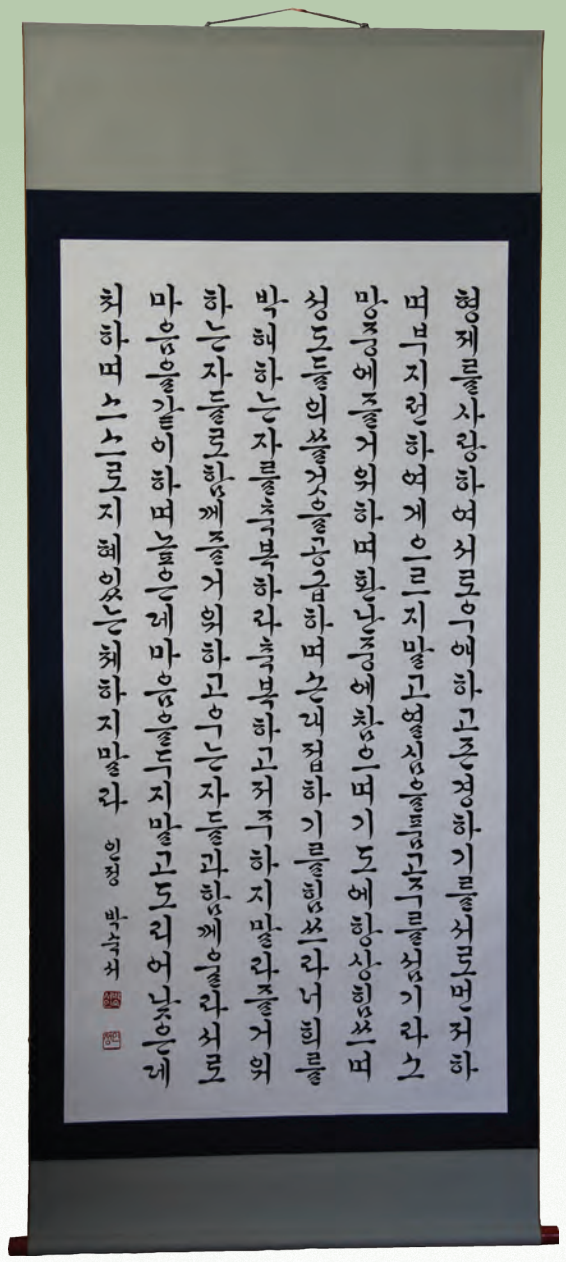

Çeşitli yazı aletleri

HAT

Hat sanatı, hüsn-ü hat veya kaligrafi, yazı sistemleri ve yazı öğeleri kullanılarak geliştirilen, sıklıkla dekoratif amaçla kullanılan, bir görsel sanat türüdür. Bu sanat dalının çağdaş bir tanımı ise "işaretlere anlamlı, ahenkli ve hünerli bir şekilde biçim verilmesi sanatı" şeklindedir. Belirli bir yazı stiline yazı tipi, hat türü, el veya alfabe gibi tanımlanabilir.

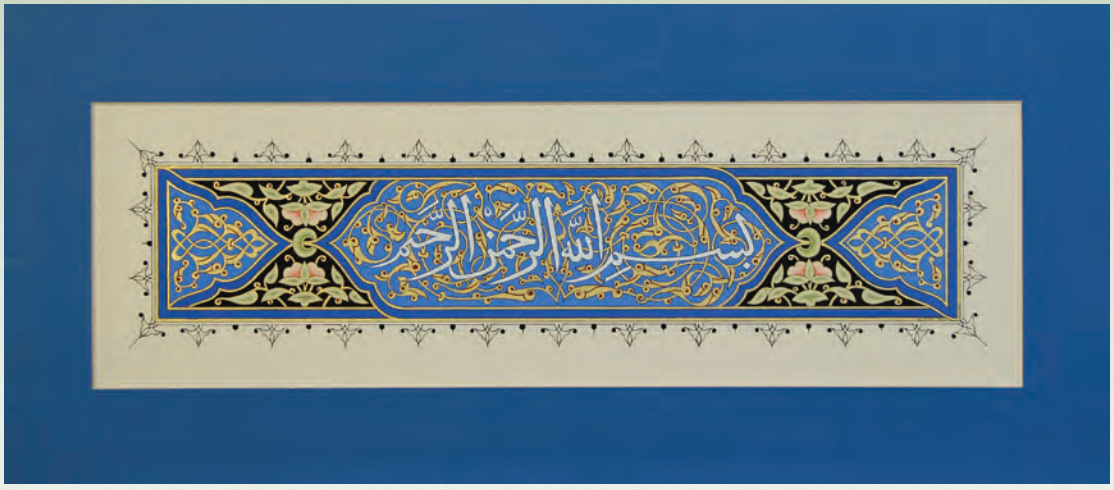
Farklı yazı sistemlerinde farklı şekillerde, farklı coğrafyalarda ortaya çıkmış olan hat sanatı, özellikle matbaa öncesinde büyük önem arz etmiştir. Hat sanatı sıklıkla yazı sistemlerine veya farklı hat kültürlerine göre sınıflandırılır.

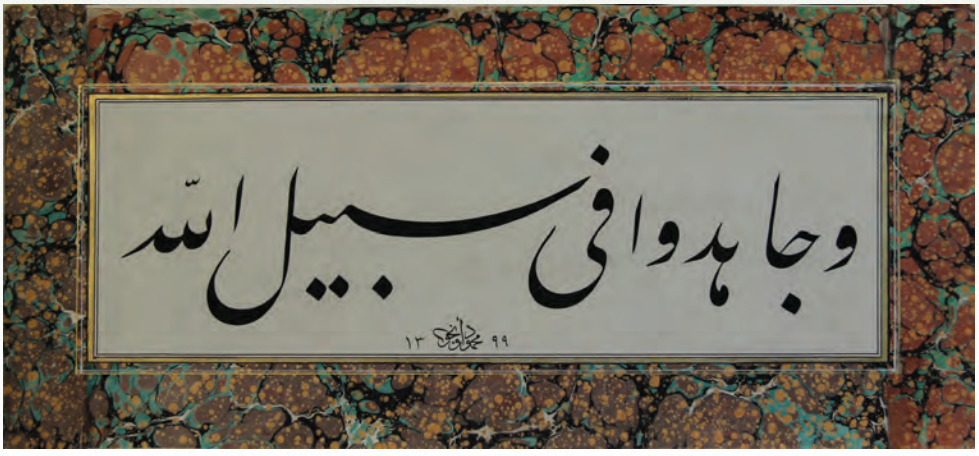
Kore Hattı, Dae Won Kang

Arkın Ongan, Selçuklu Kartalı Şeklinde Latin Hattı.

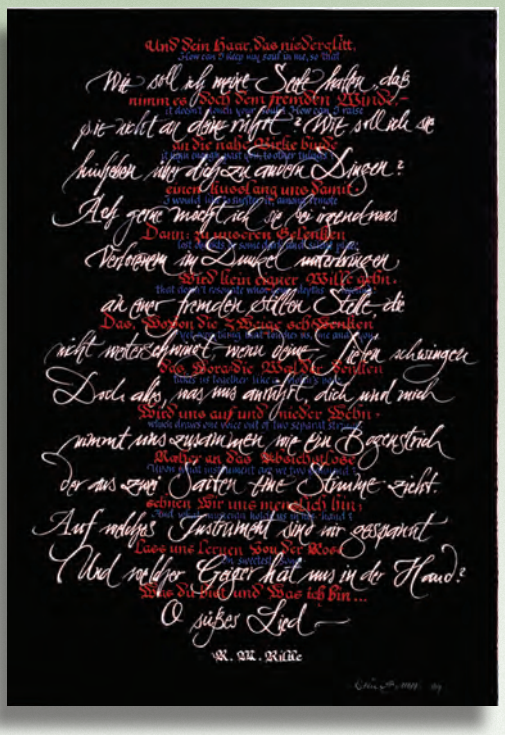
Şeyda Mehmetoğlu, Selçuklu Dönemine Ait bir Kur'an-ı Kerim'den

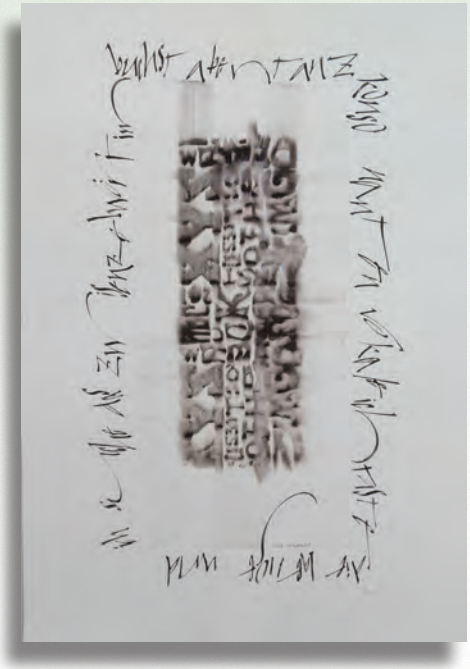
Mahmut Öncü. Hat levha.

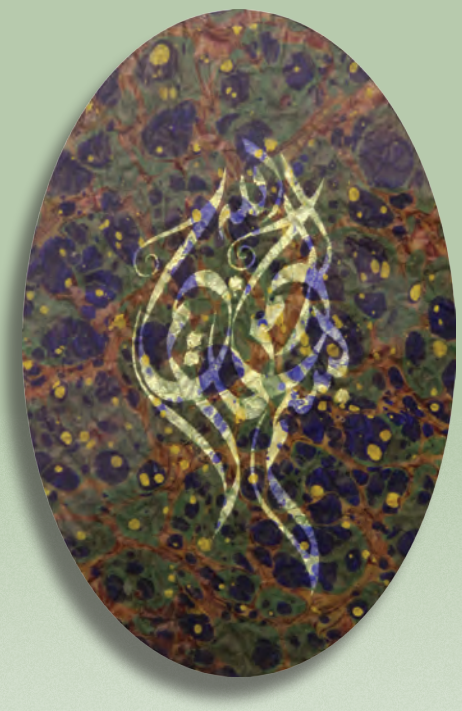
Annikki Rigendinger

Karin Bauer

Barbel Schulz

Aynur Maktal,
"*Besmele-i Şerife*",
celî divanî hat, 2007.

Çin hat örneği

Japon hat örneği

Özkan Birim, "Hiç",
celî sülüs hat.

MİNYATÜR

El yazması kitapları süslemek amacıyla boya ile yapılan ve kitap metinlerindeki olayları anlatan figüratif resimlere genel olarak minyatür adı verilmektedir. Kağıt, parşömen, fildişi, kumaş, tahta gibi malzemeler üzerine çok küçük boyutlarda yapılan minyatür resimlerinde derinlik, perspektif, ışık-gölge, boyut ve anatomi gibi unsurlar görülmemektedir.

Bütün kültürlerin kendine özgü kitap süsleme sanatları vardır. Türk dünyasında nakış veya tasvir adıyla bilinen minyatür sanatı Kanuni Sultan döneminde bir takım yeniliklerle İslam ülkelerinde gelişen minyatür sanatından farklılık göstermiştir. Bu kitaplarda minyatür, tahta geçişler, fetihler, seferler, yabancı elçilerin kabulü, kutlamalar gibi önemli tarihi olayların resimlenmesi ve şehnamecilik adıyla resmi bir sanat haline gelmiştir. Minyatür, 19. yüzyıldaki Batılılaşma ile birlikte varlığını devam ettirmiş ve yavaş yavaş yerini Batı resmine bırakmıştır.

Avrupa minyatür örneği 14/15.yy.

Filiz Adıgüzel Toprak, “Aşk”, 2010.

Grosse Buchmalerei des Mittelalters - Der Goldene Kalender.
Stuttgart, Müller & Schindler / Coron Verlag 1990.

Avrupa minyatür sanatının 15. ve 16. yüzyıllardan dua kitaplarındaki örneklerinin 23.5 ayar gerçek altın kullanılarak basılmış faksimileleri.

Şermin Ciddi, “İstanbul’da Avret Pazarı”, 17. yüzyıla ait bir albümden.

Şermin Ciddi, “Gelin Alayı Minyatürü”, 17. yüzyıla ait bir albümden.

Gül Güney, “Dünyayı Taşıyan Balıklar”; “Acaib’ul Mahlukat Garaib’ul Mevcudat” adlı yazma eserden bir mitos.

Wolfgang ENDERLEIN - Regina HICKMANN
“Meisterwerke der Moghul Zeit, Indische Miniaturen des 17.-18. Jahrhunderts”
Coron Verlag, 1993.
Hint minyatür sanatının Berlin İslam Eserleri Müzesi’nde bulunan 16.-17. ve 18. yüzyıllara ait ünlü örneklerinden 10 adedinin 23,5 ayar gerçek altın kullanılarak basılmış faksimileleri.

İran minyatürü

Hint minyatürü

TEZHİP

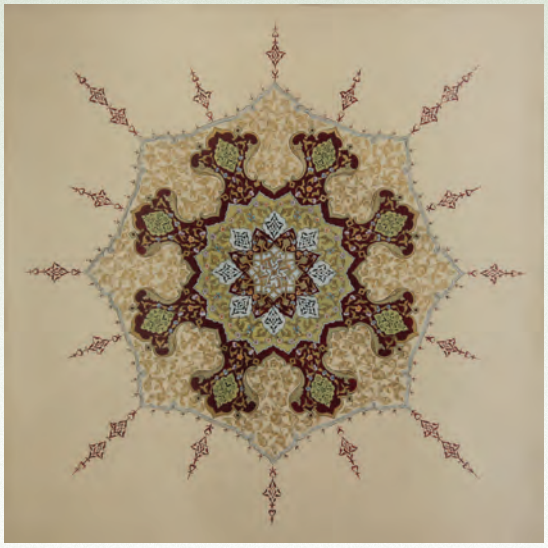
El yazmalarını, hat levha ve albümlerini, ferman, tuğra ve cilt kapaklarını altın ve boyalarla süsleme sanatına tezhip adı verilmektedir. Tezhip değişik kültürlerde hat sanatını desteklemek amacıyla kullanılan bir teknikti. Tezhipte en önemli malzeme kullnılan altındı. Altın anlamına gelen Arapça zehep sözcüğünden gelir ve altınlamak anlamını taşır. Tezhiple bezenmiş eserlere müzehhep, sanatçılarına da müzehhip ve müzehhibe denir. Süsleme öğeleri olarak stilize edilmiş hayvan, bitki ve bulut motifleri kullanılmıştır. Kitaplardaki en önemli süslemeler giriş sayfasına yapılırdı.

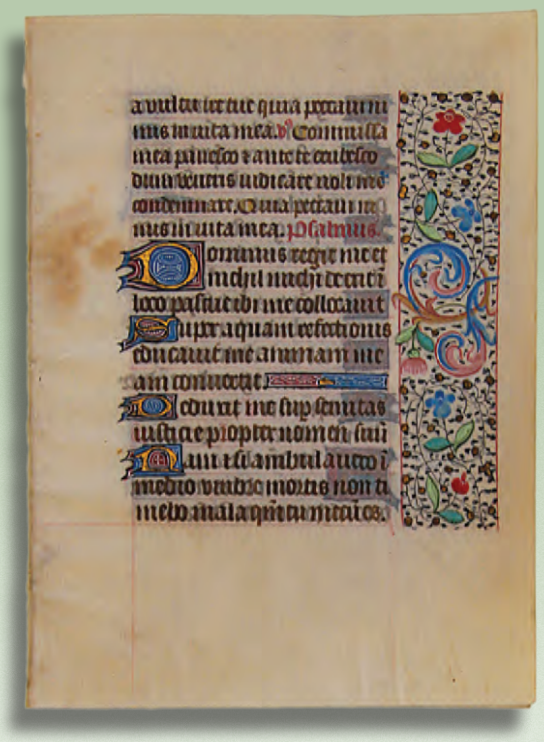
Tezhipli sayfa, Özbekistan, 20. yüzyıl.

Nick Merdenyan, “Oku!”

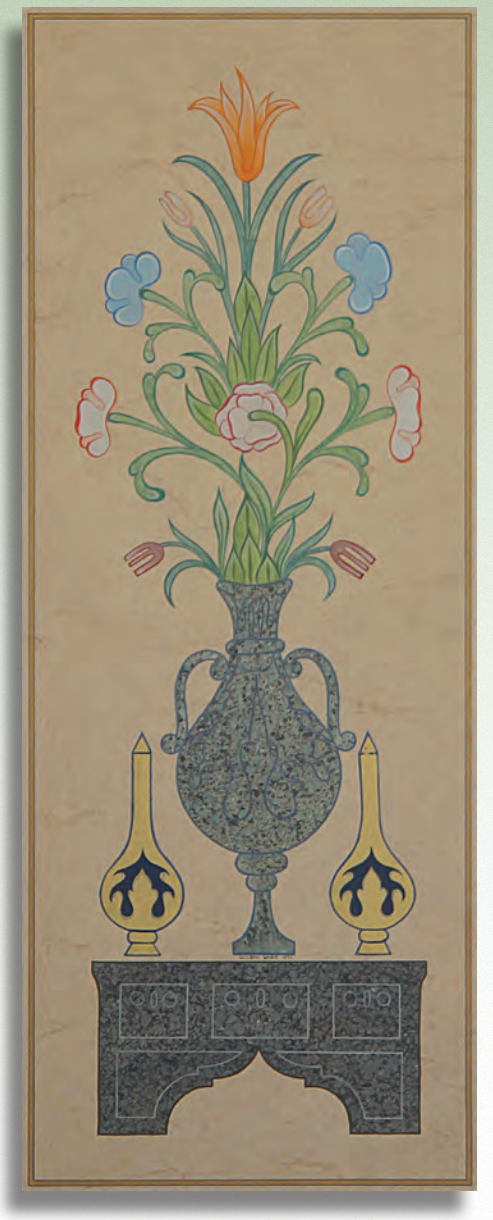

Ümit Gazilerli, tezhip örneği

"Horarium" sayfası
Paris, yaklaşık 1480.
Parşömen üzerine 23 ayar altın tezhibli dua kitabı "Horarium". (Livre d'Heures / Book of Hours / Studenbuch)

13. yüzyılda ortaya çıkıp özellikle 14. ve 15. yüzyıllarda Fransa ve Benelüks ülkelerinde zengin ve soylularca kullanılmıştır. Avrupa'da el yazması kitapların yapılagelmiş en değerli ve güzel kitap süslemelerini içerirler.

Gülbün Mesara, 1972.

KATI'

Kağıt iki bin yıllık geçmişinde değişik amaçlar için renklendirilmiş, işlenmiş ve süslenmiştir. Bir resim veya yazının özel bıçaklar yardımıyla kağıt ya da deriden oyulması, içi oyulan veya çıkan parçanın bir kağıt, deri veya başka malzeme üzerine yapıştırılması yoluyla eser elde etmeye ince kağıt oymacılığı denir.

Kat veya Katı' kesmek anlamına gelen Arapça kökenli bir kelimedir.

Türk dünyasında Katı' veya Kaat'ı adıyla bilinen bu sanat yüzyıllardan beri dünyanın değişik kültürlerinde kitap veya kağıt sanatlarının bir öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır: Çin'de Jian Zhi, Japonya'da Kirigami, Polonya'da Wycinanki lowickie, Almanya'da Schrenschnitt veya Silhouetten Kunst, İngiltere'de paper-cut ve Fransa'da L'art de la Silhouette.

Jian Zhi, Çin'de 1500 yıllık geçmişi olan, toplumun tamamına yayılmış, kuşaktan kuşağa aktarılagelmiş en yaygın halk sanatlarından biridir. İran'da kitap sanatlarının bir parçası olan teknik, Anadolu'da 16. yüzyılın başlarından itibaren Türk sanatçıları tarafından geliştirilmiş ve süsleme sanatlarının içinde, albümlerde, el yazmalarında, hat levhalarda ve cilt kapaklarında kullanılmıştır. 19. yüzyılda kaybolmaya yüz tutan bu sanat 20. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in kişisel çabalarıyla gün ışığına çıkarılmış ve yaşatılmıştır.

Meliha Altay, "Kabe Minyatürü", *Delail el-Hayrat*'tan (Mekke, 19. yy)

Nimet Kalkanlı, Katı' örneği

"Tavus Kuşları"
Çin, 20. yüzyıl.

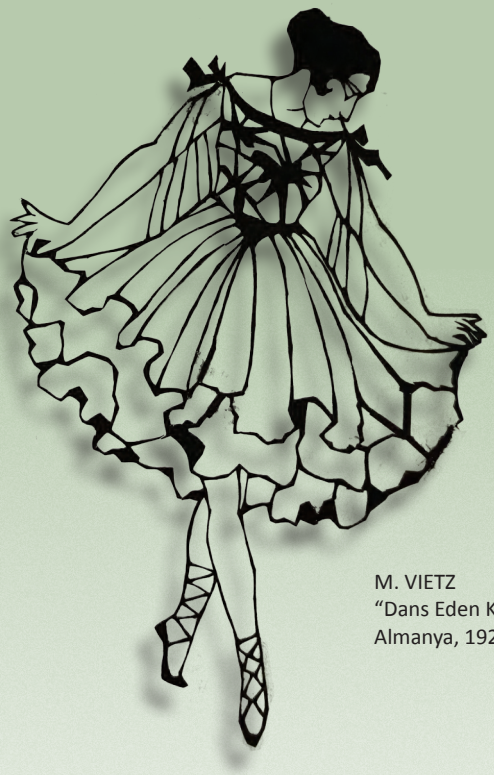

Ilse GRESCH
"Yaşlı Kadın"
Almanya, 1928.

"Çiçekler ve Kuş"
Hupeh, Çin, 1955.

M. VIETZ
"Dans Eden Kadın"
Almanya, 1920/30.

"Kelebek", Hupeh, Çin, 1956.

"Hüzünlü Prenses", Almanya, 20. yüzyılın başları.

EXLİBRİS

Exlibris, kitabın sahiplik belgesi olarak tanımlayabileceğimiz, üzerinde kitap sahibinin ismi ile resim veya tipografik öğelerden oluşan, kitap kapağının içine yapıştırılan küçük boy, özgün grafik çalışmalardır.

"...nın kitaplarından", "...nın kitaplığından" anlamına gelen Ex libris, Latince kökenli bir kelime olup Türkçede de kullanılmaktadır.

Erken Ortaçağ'da exlibris öncesi kitaplara el yazısıyla sahiplik kaydı düşülmekteydi. Özellikle matbaanın icadı ve yaygınlaşmasıyla basılı eserlerin sayısındaki artışa paralel olarak kütüphaneler exlibris kullanmaya başladılar.

En eski örnekleri 15. yüzyıla giden exlibrisin kullanımı 16. yüzyılda çok yaygınlaşmış, Albrecht Dürer, Lucas Cranach, Hans Holbein gibi ünlü sanatçılar da exlibris ile uğraşmışlardır. Rönesans döneminde dekoratif öğelerle süslenmiş aile armaları ve portreler, Barok dönemde ise kutsal resimler exlibrise konu olmuşlardır. 19. yüzyılda artan basılı kitap sayısı ile orantılı olarak mühür ve damgalar da exlibris işlevini üstlenmiş, ancak sanatsal exlibris koleksiyonculuğu da bu yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de 20. yüzyılın son çeyreğinde özellikle güzel sanatlar eğitimi veren kurumlarımızdaki bazı öğretim elemanlarının teşvikiyle exlibris tanınmaya başlamıştır. Müzemize önemli bir koleksiyonunu bağışlayan Hasip Pektaş'ın exlibrisin yayılmasındaki çabaları çok büyüktür. Koleksiyonlarını müzemize bağışlayan Mehmet Aslan ve Etik Sanat Evi yöneticisi Sezin Haşıcı bu sanatın İzmir'de tanınmasına öncülük etmişlerdir.

Exlibris, günümüzde birçok ülkede bienal, sergi ve yarışmalarla sanatçıların ilgi alanına giren özgün bir sanat dalı olarak varlığını sürdürmektedir.

Karel Benes

Hasip Pektaş

David

Arpad Salaman

Eray Özbek

Gülçin Günaydın

Hasip Pektaş

Martin R. Baeyens

Yoshiaki Hara

Turhan Ka

Jurij Kougaw

Du Yougaw

Ercan Tuna

Ali Tünay

Rolf LOCK
"Bertolt Brecht – Tierverse"
1995.

Alman sanatçı Rolf Lock'un sekiz kanatlı akordiyon kitabı. Muhtemelen tek örnek! Cilt bezi, mukavva ve renkli kadife dokulu kağıt kullanarak yapılmıştır. Başlıktaki harfler tek tek kesilerek yapıştırılmış, sayfa tasarımı kesilmiş harfler ve resimlerle kolaj tekniğinde oluşturulmuştur.

SANATÇI KİTAPLARI

Sanatçı kitapları, kitabın sanat objesi olarak ele alındığı ve çoğu zaman sanatçı tarafından yazılan, resimlenen, basılan, ciltlenen ve imzalanarak sınırlı sayıda yayımlanan özgün çalışmalardır.

İçerikten ziyade görselliğin ön plana çıktığı bu kitaplar bazen bir metne bile yer vermeyip izleyicileri deneysel yaklaşımlara ve farklı düşüncelere hoşgörüye davet eder. İçerikte kullanılan dil ön plana çıkmadan her kültür ve dildeki insana seslenirler.

Kitabın deneysel sanat objesi olarak ele alınmaya başlandığı 1920'lerde Dadaizm ve Bauhaus dönemi sanatçıları kitabı bir ifade ve iletişim aracı olarak gördüler. 1960'lardan itibaren tekrar sanatçıların ilgi alanına giren sanatçı kitapları, kolaj, akordiyon cilt, rulo, broşür veya kitap kasedi içinde, çok farklı malzemeyle üretilmekte ve çok özgün çalışmalar ortaya çıkmaktadır.

Kitapçı raflarında yer almaya başlayan bu kitaplar çoğu zaman düzenli yapılan özel fuarlarla veya doğrudan sanatçı portföyü üzerinden kitapseverlere ulaşırlar.

Christa & Klaus-Uwe HEINRICH
"Drucktopf 2011"
Buchmacherey Heinrich
Helserdeich, 2011.

Yemek tariflerini konu alan, 27 sanatçının tasarımından oluşan elle dizilmiş, basılmış ve ciltlenmiş dosya kitap.
100 adet basılmış, imzalı, numaralı.

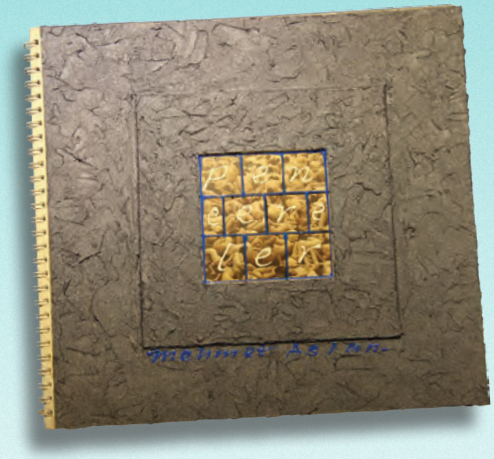
Sonja DITTLER – Frank GEERK
"Fragmente der Liebe"
Hertenstein-Presse, 1996.
Linol baskılar: Axel Hertenstein
Şiir ve metinler: Sonja Dittler – Frank Geerk

Dettling matbaasında elle dizilmiş, basılmış ve ciltlenmiş; imzalı ve numaralı kitap.

Peter ZİTZMANN
"ZWEI 1"
Akrilik baskı resimler: Karl-Georg Hirsch
Elle dizen, basan ve yayınlayan: Peter Zitzmann
schPeZi – Presse, 2001.

100 adet basılmış, imzalı, numaralı üçgen katlama kitap.

Mehmet ASLAN
"Pencereler"
2012
Spiral ciltli el yapımı tek örnek.

Leonard LEHRER
"Moorish Roses"
Cabbagehead Press, 1986.
Özel üretilmiş kağıt üzerine beş aşamalı taşbaskı içeren akordiyon kitap.

Amerikalı sanatçı Leonard Lehrer'in İspanya/Granada'ya yaptığı gezi sonrası Elhamra'daki gül bahçelerini cennet bahçelerine benzetmesi üzerine yaptığı toplam 52 adet üretilmiş, numaralı, imzalı kitap.

Can GÖKNİL
"Kadının Son Kullanma Tarihi", 2007.

Kırık porselen baş (hazır nesne), dijital baskı, arches kartonu, akrilik boya, renkli kurşun kalemler.

Ceren BULUT YUMRUKAYA
"İzmir'in", 2012.

Linol baskılar içeren, elle ciltlenmiş akordiyon kitap.

Bedri KARAYAĞMURLAR,
"Sokaklarım" - "Ben Egeyim Sen", 2012.

Ressamın orjinal resimlerini içeren el yapımı kitap.

Nedim SÖNMEZ
"Marbled Calligraphies", İzmir, 2006.

6 yüzyıldan 6 ünlü Türk hattatına ait eserlerin, yüzde yüz pamuktan imal edilmiş filigranlı arches suluboya kağıdı üzerine ebru tekniğinde yorumlanmış orjinal örneklerini içeren sınırlı sayıda yapılmış, imzalı, numaralı kitap.
15. yy Şeyh Hamdullah; 16. yy Ahmed-i Karahisari; 17. yy Hafiz Osman Efendi; 18. yy Yesari Mehmed Es'ad Efendi; 19. yy Sami Efendi; 20. yy Prof. Emin Barın

Muslih ad-Din Sa'di
"Der Rosengarten"
Druckerei Dettling, 1984.

Anne-Kristin Schaller'in dört orijinal taşbaskısını içeren, Rolf Dettling matbaasında elle dizilmiş, basılmış ve ciltlenmiş kitap. Sanatçı tarafından imzalanmış ve numaralanmıştır.

Sanatçı Kitapları

Andy WARHOL
"Portraits of Ingrid Bergman"
Gallery Börjeson, Malmö, 1983.
12 m uzunlukta akordiyon kitap

Andy Warhol'un tasarımını bizzat gerçekleştirdiği son kitap çalışmasıdır. Ingrid Bergman'ın Casablanca filminden "With Hat", The Bells of St. Mary's filminden " The Nun" ve 40'lı yılların portrelerinden "Herself" isimli üç fotoğrafının Andy Warhol tarafından işlenmiş 46 portre varyasyonlarını içeren bu kitap sanatçının İsveç, Malmö sergisi için hazırlanmıştır. Kapak resmi orijinal serigrafi olan kitaptaki resimlerin baskı kalıpları, sınırlı sayıdaki baskı sonrası yok edilmişlerdir.
"Andy Warhol hakkında herşeyi bilmek istiyorsanız, sadece tablolarımın, filmlerimin ve benim yüzeyime bakınız, ben ordayım. Bunu ötesinde bir şey yoktur."

Andy WARHOL
"Andy Warhol's Index (Book). Stephen Shore, Paul Morrissey, Ondino, Nico'nun katkılarıyla" New York Random House, 1967.

Andy Warhol'un katlamalı 10 obje içeren ünlü Pop-Art kitabı. Şato, Akordiyon, Uçak, "Chelsea Girls", Katlı Sokak Lambası, Plak, Domates Konservesi, Balon, Kartpostal, Kağıt Obje. Andy Warhol's Index (Book) Pop-Art Sanatı'nın en gözde temsilcisi Andy Warhol'un sanatını en iyi ortaya koyduğu eşsiz bir kitaptır. 1960'ların sonlarında New York sanat ortamını belgeleyen bu çok sıradışı kitap, Warhol ve Atölyesi "The Factory" fotoğraflarının koleksiyonu olup, renkli pop-up'lar, kağıt heykeller ve diğer ilginç bileşenleri içerir.

Hap GRIESHABER
"Engel der Geschichte Nr. 23"
Claassen Verlag, 1976.
Ünlü Alman sanatçı Hap Grieshaber'in dört adet renkli, üç adet siyah-beyaz orijinal ağaç baskısını içeren kitap.

Hap Grieshaber (1909 – 1981) Alman ressam ve grafik sanatçısı. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ağaç baskı sanatına yenilikler getirdi, bu sanatı özgün ve çok büyük boyutlu duvar resmi haline soktu. İçinde orijinal çalışmaları bulunan bir çok kitap yayınladı. En önemli eserlerinden biri Reutlingen Belediyesi için yapmış olduğu 12 metrelik ağaç baskıdır.

Horst JANNSEN
“Subversionen”
Hans Christians Verlag, 1972.
Kapak üzerinde orijinal imzalı akordiyon kitap.

Peter ZITZMANN
“TRANSPARENT 1”
Die Geradlinigkeit der Politik Transparent Gemacht!
schPeZi – Presse, 1992.
Akordiyon katlamalı, aydınger kağıt kullanılarak yapılmış, karton bandrollü, akrilik cam kapak içinde kitap.
35 adet basılmış, imzalı, numaralı.

Peter ZITZMANN
“TRANSPARENT 2”
Gewalt
schPeZi – Presse, 1992.
Akordiyon katlamalı, aydınger kağıt kullanılarak yapılmış, karton bandrollü, akrilik cam kapak içinde kitap.
35 adet basılmış, imzalı, numaralı.

Peter ZITZMANN
“TRANSPARENT 5”
Politik - richtungweisend
schPeZi – Presse, 1992.
Akordiyon katlamalı, aydınger kağıt kullanılarak yapılmış, karton bandrollü, akrilik cam kapak içinde kitap.
35 adet basılmış, imzalı, numaralı.

KİTAPLARDAKİ USTALAR

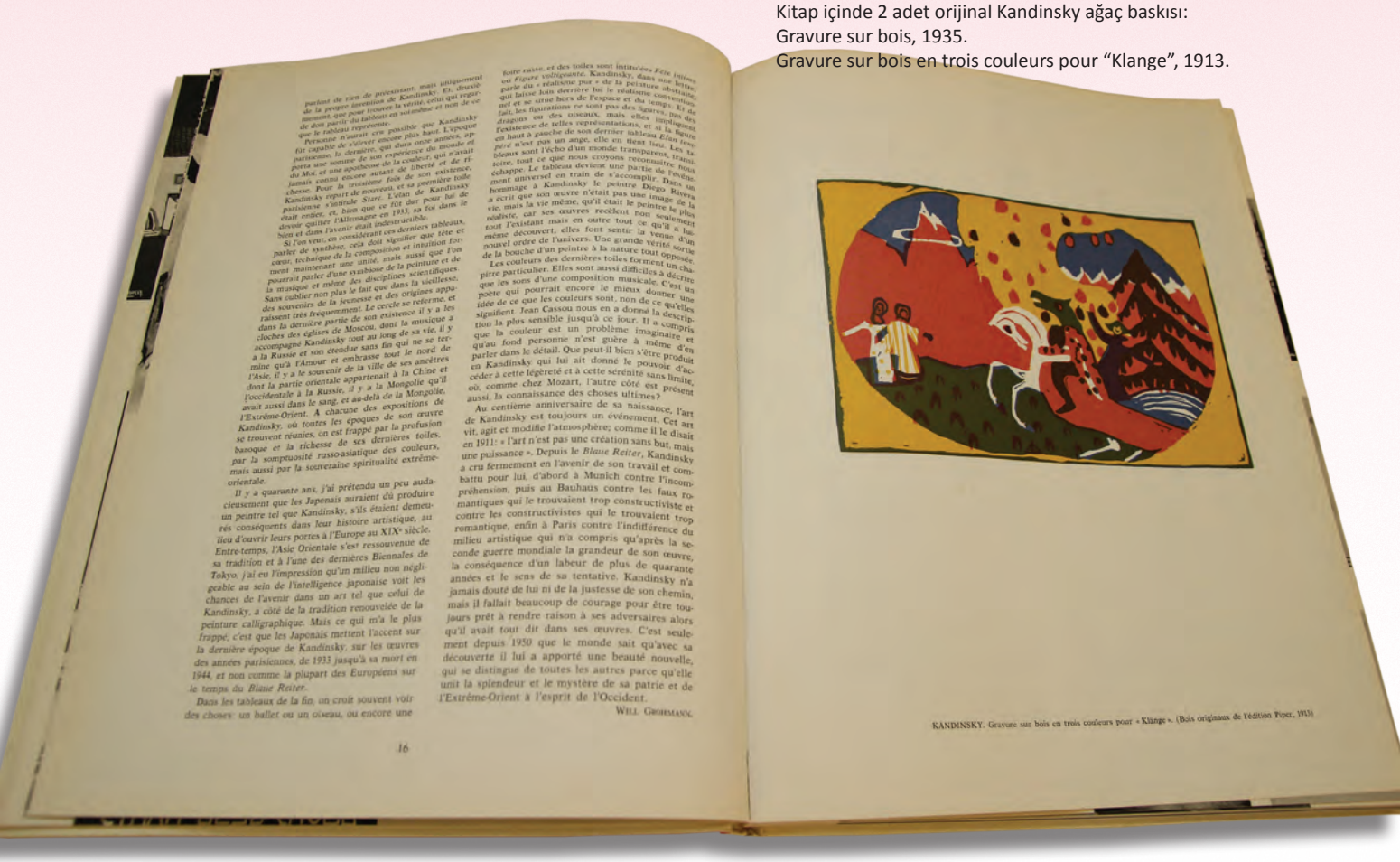
20. yüzyılın başında öncelikle Fransa'da içinde sanatçıların orijinal eserlerine yer veren kitaplar yayımlanmış ve bunu bir çok ünlü sanatçı takip etmiştir. Bu eserlerin kimisi doğrudan sanatçı tarafından basılmış, kimisi ise baskı aşamasında sanatçının kontrolünde baskı atölyelerinde yaptırılmıştır. Örneğin Miro kitaplarda kullanılacak orijinal eserlerin baskısını kendisi yapmış, Matisse "Jazz" isimli eserini makasla bizzat keserek hazırladığı ve monte ettiği kağıt kalıplarla renklendirmiştir.

Ustaların orijinal eserlerine yer veren kitapların basıldığı en önemli yayınevlerinden birisi Paris Maeght, 1946'dan beri içinde orijinal litografi, ağaç baskı veya linol baskı gibi tekniklerle basılmış en güzel sanatçı kitaplarını yayınlamıştır.

Max LOREAU
"Cerceaux 'sorcellent. Jean Dubuffet"
Editions Beyeler, 1967.
Jean Dubuffet'nin 15 renkli, 5 siyah-beyaz orijinal serigrafisini içeren, toplam 800 adet basılmış numaralı kitap.

Wassily KANDINSKY
"Wassily Kandinsky 1866-1944"
XXe Siécle, 1966.
Kitap içinde 2 adet orijinal Kandinsky ağaç baskısı:
Gravure sur bois, 1935.
Gravure sur bois en trois couleurs pour "Klange", 1913.

KANDINSKY. Gravure sur bois en trois couleurs pour « Klänge ». (Bois originaux de l'édition Pieyre, 1913)

Joan MIRO
"Miro"
Saint Paul, Fondation Maeght, 1968.
Miro'nun beş orijinal taşbaskısını içeren kitap.

TAPIES
George Raillard
"Tapies"
Maeght Editeur, 1976.
Kitap içinde 2 adet orijinal Tapies taşbaskısı.

Marc CHAGALL
"Chagall par André Pieyre de Mandiargues"
Maeght Editeur, 1974.
Kitap içinde bir adet orijinal Chagall taşbaskısı:
Le Fleuve vert

Edouard MANET
Emil Waldmann
"Edouard MANET"
Paul Cassirer Verlag, 1923.

Manet'nin 1863 tarihli, bugün Paris'te Louvre Müzesi'nde bulunan Olympia adlı tablosuna itafen yapmış olduğu, sanatçının isminin baş harflerini kalıba işlediği renkli ağaç baskıyı içeren kitap.

Henri MATISSE, “Jazz”, Gerd Hatje Verlag, 1947.
Katlamalı dosya içinde Matisse’in iki orijinal grafiği:
Le Lanceur de Couteaux (Bıçak Atıcı)
L’enterrement de Pierrot (Pierrot’nun Cenazesi)

Henri Matisse’in desen ve metinlerini içeren kağıt kesme tekniğiyle hazırlanmış bu eser, 20. yüzyılın en önemli sanatçı kitaplarından biridir.
Makasla kesilen kalıplar ve guaj boya kullanarak yapmış olduğu “Makasla resim” tekniği, 70 yaşında hastalıklarla savaşan Matisse’in sanatsal üretkenliğini kolaylaştırmıştır. Sınırlı olarak 250 adet üretilmiş, katlamalı dosyalarda satışa sunulmuştur.

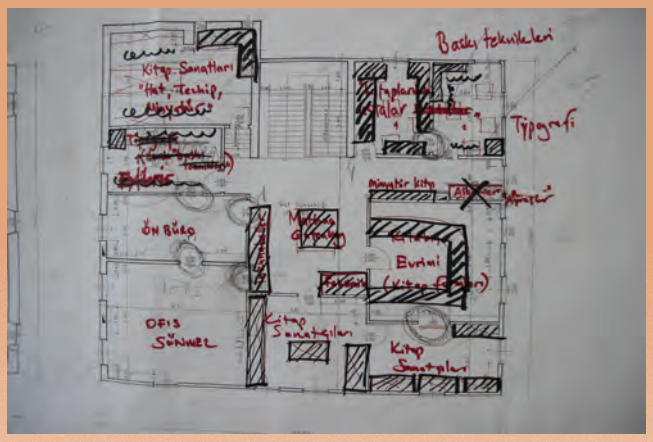
Hans ARP
“Tournants Decisifs”
XXe Siécle, 1962.
Kitap içinde 1 adet orijinal Hans Arp taşbaskısı (1962)

Pablo PICASSO
“Hommage a Pablo Picasso”
XXe Siécle, 1971.
Kitap içinde 1 adet orijinal Picasso taşbaskısı (1958)

Kitap Sanatları
ÖN BÜRO
OFİS
SÜNMEL
Kitap Sanatları
Kitap Sanatları

EGE ÜNİVERSİTESİ

KAĞIT ve KİTAP SANATLARI MÜZESİ

Metinler:
Nedim SÖNMEZ
Seda AĞIRBAŞ

Grafik tasarım ve uygulamalar:
Arş. Gör. Ender ÖZBAY

Fotoğraflar:
Nedim SÖNMEZ, Arş. Gör. Ender ÖZBAY, Ali İhsan MIMTAŞ

Ege Üniversitesi Yayınları
Aralık 2012

Basıldığı yer: Arkadaş Matbaacılık, İzmir

© Bu kitabın tüm yayın hakları Ege Üniversitesi Rektörlüğü'ne aittir. Kitabın tamamı ya da bir bölümü Ege Üniversitesi Rektörlüğü'nün önceden yazılı izni olmadan basılamaz, çoğaltılamaz. Ancak kaynak olarak gösterilebilir.

